

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra právních dějin

**Právní úprava manželství podle římského
práva**

Diplomová práce

Barbora Platzerová

Vedoucí diplomové práce:

JUDr. David Falada

Praha, únor 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval/a samostatně a že jsem v ní vyznačil/a všechny prameny, z nichž jsem čerpal/a, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze 3.2.2010

Barbora Platzerová

Obsah

Prohlášení.....	2
Úvod.....	4
Poznámka k terminologii	5
Manželství podle římského práva	5
Vztah státu a církve.....	7
1. Corpus Iuris Civilis.....	8
1.1. Vznik a struktura zákoníku	10
1.1.1 Status familiae podle CIC.....	11
1.1.2 Otázka autorství zákoníku.....	13
1.2 Codex Iustinianus.....	15
1.3 Digesta seu Pandectae.....	16
1.4 Novellae leges.....	17
1.5 Institutiones seu Elementa.....	17
1.6 Manželství podle CIC	18
1.6.1 Podmínky vzniku manželství	18
1.6.2 Překážky sňatku.....	21
1.6.3 Vznik manželství.....	27
1.6.4 Právní následky sňatku.....	29
1.6.5 Raptus.....	29
1.6.6 Zánik manželství	30
1.7 Concubinatus.....	36
1.8 Contubernium.....	37
2 Ekloge.....	37
2.1 Vznik a struktura	37
2.2 Status familiae.....	41
2.3 Manželství podle Ekloge.....	42
2.3.1 Zasnoubení	44
2.3.2 Překážky sňatku	46
2.3.3 Vznik manželství.....	48
2.3.4 Zánik manželství	50
2.4 Concubinatus.....	51
3 Zakon sudnyj ljudem	53
3.1 Vznik a struktura zákoníku	53
3.2 Manželství podle díla Zakon sudnyj ljudem	55
3.2.1 Překážky sňatku.....	55
3.2.2 Vznik manželství.....	55
3.2.3 Zánik manželství	56
Závěr	57
Seznam zkratk	58
Seznam literatury	59
Přílohy.....	71
Marriage in Roman law	85
Klíčová slova	86

Úvod

Tato práce má za úkol popsat některé aspekty manželského práva v poklasickém období vývoje Římské říše, se zvláštním zaměřením na dvě právní díla, *Corpus Iuris Civilis* a *Ekloge*. Okrajově bude zmíněna i první právní památka období Velké Moravy, kterou byl *Zakon sudnyj ljudem*.

Corpus Iuris Civilis (dále jen *CIC*) můžeme považovat za nejvýznamnější dílo v dějinách římského práva. Mělo zásadní vliv na vznik všech následujících právních děl na území Východořímské říše, které více či méně přebíraly jeho obsah i strukturu a jejichž autoři sami úmyslně na tento zákoník navazovali. Všechny následující sbírky práva mají *CIC* za vzor, z velké části přebírají jeho obsah, někdy ho pouze upravují pro použití v daném historickém období, nicméně se snahou zachovat maximum z jeho vysokého stylu. *CIC* je první a zároveň na dlouhou dobu poslední dílo takového rozsahu, čistoty stylu, přesnosti terminologie, ucelenosti obsahu. Je to vrcholné dílo římské právní vědy, která naneštěstí po jeho vydání upadá a nepřináší již nic nového.

Ekloge je právní příručka, která se od ostatních výborů z *CIC* výrazně odlišuje, umožňuje nám sledovat vývoj práva a společnosti pouhých 150 let po publikaci *CIC*. Dovoluje zkoumat proměnu společenského ovzduší, které, ačkoliv se jedná o stejný stát se stejným státním náboženstvím, je až překvapivě odlišné od společnosti doby vzniku *CIC*. *Ekloge* je neobyčejně významná také z toho důvodu, že stala se bezprostředním základem první právní příručky používané na území Velké Moravy, kterou byl již zmíněný *Zakon sudnyj ljudem*.

Účelem této práce je především postihnout rozdíly v právní úpravě manželství podle výše uvedených právních děl, naznačit další vývoj a proměny římského práva v této

oblasti a vyzdvihnout instituty manželského práva, které se naopak jeví jako neměnné a trvalé.

Majetkové vztahy mezi manžely a jejich historický vývoj, právní úprava věna, stejně jako problematika péče o dítě v případě zániku manželství, budou pouze naznačeny, protože se jedná o příliš rozsáhlou až nevyčerpatelnou oblast zkoumání.

Poznámka k terminologii a vysvětlivkám

V textu bude používána terminologie latinská a odpovídající terminologie česká. Latinské termíny budou skloňovány v souladu s latinskými deklinacemi. Latinská terminologie bude použita i v případě sbírek práva psaných řecky, za předpokladu, že obsah pojmů bude stejný. Některé pojmy není příhodné vysvětlovat přímo v textu práce, proto byly v textu označeny odkazem a na konec práce byly zařazeny vysvětlivky.

Manželství podle římského práva

Římský právní i společenský systém je v době nejstarších věrohodných pramenů patriarchální se specifickým postavením *patri familiae* nadaného zvláštními pravomocemi, které v tehdejší Evropě nebyly úplně obvyklé. Tomu odpovídá i způsob nahlížení na manželství a jeho společenský účel.

Definici manželství nám poskytuje řada zdrojů poplatných době a historickým okolnostem. *Matrimonium iustum* ve starověkém Římě mělo specifický význam, účel i obsah. Jeho prostřednictvím byla zajišťována reprodukce římské patriarchální rodiny a akumulace majetku v jejím rámci. Pouze děti z takového manželství jsou vlastními dědici svého otce, pouze takové děti jsou v jeho *patria potestate*.

Pozdně klasické prameny definují manželství jako: „celoživotní společenství muže a ženy založené božským i lidským právem“, *CIC* potom jako: „spojení muže a ženy za účelem nerozlučného životního společenství“. Z prvotního společenství, které

mělo pouze umožnit reprodukci majetku v rámci rodu, postupně vzniká instituce z hlediska křesťanského práva posvátná a nerozlučitelná.¹

Za dobu existence Římské říše došlo k zásadním proměnám většiny institutů s manželstvím spojených, v závislosti na společenské situaci, rozsahu říše a státním náboženství. Přesto některé instituty zůstávaly dlouho dobu nezměněné a jejich narušení a proměna znamenaly přelom ve vývoji rodinného práva.

V poklasickém období nicméně řada institutů, které jsou považovány za obvyklé pro římské právo, již dávno neexistuje a společnosti jsou neznámé. Tak je tomu i v případě manželského práva. *Matrimonium in manu conventione*, které je považováno za typické pro římské právo, zaniklo s římskou republikou, stejně jako nucené majetkové společenství a změna rodinného statutu ženy. Manžel již nemá právo nad životem a smrtí manželky, nemá právo nad jejím osobním majetkem a jeho práva k věnu a obvěnění jsou velmi omezená.² Žena *sui iuris* v poklasickém právu již dávno nepotřebuje poručníka pro schválení některých právních úkonů, postupem času získává stejná práva nad dětmi narozenými z manželství, jako má jejich otec.

Stejně tak *patria potestas*, tedy pravomoc otce, později obou rodičů, nad dětmi je více než omezená; děti nemohou být prodávány či pohazovány na ulici, vydědění dětí je omezeno na několik závažných důvodů. Naopak práva dětí jsou v mnoha ohledech kladena nad práva rodičů, především v majetkových vztazích. Majetek, který přinášejí muž i žena do manželství je primárně určen pro výživu dětí, rodiče ho pro ně spravují a po úmrtí jednoho z manželů k němu druhý z nich má zpravidla pouze užívací právo. Majetková práva dětí narozených z manželství nemohou být dotčena ani smrtí rodičů ani druhým a dalším sňatkem některého z nich.

Nicméně bez ohledu na náboženská a jiná stanoviska, bez ohledu na poetické definice, obsah a účel manželství zůstal po celá staletí naprosto neměnný: muži a ženy vstupují do manželství primárně za účelem vytvoření dostatečného majetkového

1 D 23, 2, 1; Inst. 1, 9, 1.

2 Termín obvěnění bude v textu práce používán pro institut *donatio ante nuptias* resp. *donatio propter nuptias*. V poklasickém právu je tento institut protívahou *dotis* - věna, které přináší nevěsta. Úprava v *CIC* je velmi blízká úpravě islámského právního institutu *mahr* مَهْر (Korán 4:4), pro který se používá český ekvivalent *obvěnění*. Vzhledem k neexistenci ustáleného českého překladu latinského pojmu a blízkosti obsahu obou těchto institutů, bude v textu práce použit tento český ekvivalent.

společenství, které umožní výživu a výchovu dětí, jež se stanou dědici svých rodičů.

Pro soužití muže a ženy které vzniklo z jiného důvodu, dlouhou dobu existoval faktický institut *concubinatus*, který takové soužití umožňoval bez obav z trestněprávního postihu, navíc bez právních následků které s sebou manželství přinášelo.

Vztah státu a církve

Od nejstarších dob bylo náboženství významnou součástí života obyvatel Říma. Ovlivňovalo jejich životy nejen po stránce mystické, ale i právní. Nejstarší právo *fas*, právo, které lidem dali bohové, upravovalo i základní mezilidské vztahy. Nicméně římské náboženství zůstávalo relativně na okraji společenského života, pokud pomineme sbory kněží a jejich rodiny, běžný obyvatel Říma s náboženstvím nemusel přicházet do styku více, než mu bylo milé.

S příchodem křesťanství sepětí jednotlivce a náboženství, resp. církve, nabývá nových rozměrů, a s tím, jak moc církve sílí, rozšiřuje se i sféra, kterou kontroluje. V době poklasické již bylo náboženství neoddelitelnou a neobyčejně významnou součástí života nejen kněží a osob žijících v kláštrech, ale každého jednotlivce. Církevní normy se stávají závaznými pro každého, kdo žil na území Byzantské říše, církevní pravidla ovládala život jednotlivců od kolébky do hrobu.³

Byzantská teologie je vysoce tradicionalistická a konzervativní, hlavní autoritou je koncil, který vykládá či lépe upřesňuje církevní dogmata.⁴ Ačkoliv v prvních staletích se východní křesťanská teologie zaměřovala především na definici základních náboženských pojmů a boje s heretiky, velice brzy se začalo rozvíjet i specifická církevní hierarchie a s ní církevní právo, které s tím, jak se rozrůstal počet věřících, ovlivňovalo stále širší okruh osob. Jednotlivce pak zasahovalo dvojnásob, od

3 Určité výjimky byly stanoveny pro vyznavače tolerovaných náboženství, především judaismu.

4 DOSTÁLOVÁ, Růžena. Byzantská vzdělanost. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1990, str. 44.

okamžiku, kdy se stalo křesťanství státním náboženstvím, začalo ovlivňovat civilní zákonodárství prostřednictvím císařů a císařoven, kteří vydávali konstituce pod vlivem křesťanské ideologie. Zároveň ovšem se stoupající autonomií církve získávaly i interní církevní předpisy neobyčejnou váhu a byly závazné pro většinu věřících. Ke kolizi církevních a civilních předpisů docházelo minimálně, církevní předpisy postupně získávají vrch a zákonodárci jsou více a více nuceni respektovat existující církevní předpisy, k čemuž mohou být i nevybíravě donuceni. Příkladem je skandál, který vzbudil třetí a čtvrtý sňatek Leona VI. Řada právním řádem upravovaných oblastí se postupně přesouvá pod výhradní církevní pravomoc, mezi nimi i celá problematika manželského práva. Tento pozvolný proces trvá až do 9. století do konstituce 86 Leona VI., která pravomoc nad sňatky předává výhradně do rukou církve. Až do tohoto okamžiku můžeme pozorovat, že řada institutů manželského a rodinného práva je upravována jak právem církevním, tak právem civilním.

1. Corpus Iuris Civilis⁵

CIC (také *tria volumina*) je souborný název pro dílo, které bylo jedním z prostředků reformy východořímského právního i společenského systému, realizovaného císařem Justiniánem a jeho manželkou Theodórou. Období jejich vlády je poznamenáno válkami v Africe a Itálii, které měly umožnit opětovný rozkvět Římské říše v co možná nejširších hranicích. Tyto výboje měly ovšem za následek soustavné boje, které přinesly finanční vyčerpání státu, státní finance vyrovnal až Justinus II.⁶ Vnitřní stabilita říše byla oslabena především v době povstání *Nika!*, jehož rázné potlačení ze strany

⁵ Souborný název *CIC* se objevuje až v 16. století našeho letopočtu, kdy ho pod tímto názvem vydal Dionysius Gothofredus.

⁶ DOSTÁLOVÁ, 1990, str. 129.

císařovny vnitřní poměry výrazně zklidnilo.⁷ Latina, ačkoliv je stále světovým jazykem, postupně ustupuje řečtině, která se stává správním jazykem říše.⁸

Touhou vládařů bylo obnovení Římské říše v co možná nejširších hranicích, o něž usilovali všemi prostředky. Prostřednictvím svých vojevůdců, především Belisaria a Narséta, dobyli však ze západních teritorií pouze Afriku, Itálii a Hispánii a to pouze na přechodnou dobu.⁹ Tato nová říše ovšem měla podstatně odlišnou ideologickou základnu, než říše původní; mělo se jednat o stát ortodoxně křesťanský. Křesťanství bylo nejen státním náboženstvím, ale i státní ideologií, v jejím duchu probíhala císařská vláda, byly tvořeny a vykonávány právní právní normy. Proto nás nemůže překvapit, že i *CIC* byl křesťanskou ideologií silně ovlivněn, ať už se jedná o normy správního práva, týkající se právě církevní problematiky, nebo právě normy práva rodinného a trestního, kde byl tento vliv ještě mnohem silnější.

Jedná se o období, které je možné popsat jako omezený *caesaropapismus*. Ačkoliv císař nestojí v čele církve, má nad církví velice silnou pravomoc, kterou, zvláště Justinián, často vykonává bez konzultace s koncily. Císař, císařovna i celý dvůr jsou sice podřízeni křesťanské morálce, přesto jí podléhají jenom omezeně a postavení císařského dvora s sebou nese jakousi výlučnost. Vláda se odehrává ve výrazně křesťanském duchu, roku 529 je definitivně uzavřena novoplatónská filosofická škola v Aténách, vladaři se snaží o potlačení neortodoxních sekt, které byly potírány se vši rozhodností, snaha omezit nebo úplně vyvrátit stihla i náboženství ostatní. Vladaři prosazovali postupné omezování práv heretiků, striktní zákaz pohanských a heretických obřadů a naopak upřednostňování ortodoxní církve. Jedinou výjimkou byla sekta monofyzitů, nad kterou držela ochrannou ruku Theodóra, navzdory skutečnosti, že sám Justinián striktně prosazoval závěry Chalcedonského koncilu.¹⁰ Postavení církve je posilováno a to především v oblasti majetkové a procesněprávní; dochází k zásadním změnám v oblasti práva dědického ve prospěch církve, příslušníci kléru mají ve společnosti výlučné postavení. Nicméně přesto je církev ještě plně v područí panovníků,

7 DOSTÁLOVÁ, 1990, str. 21.

8 DOSTÁLOVÁ, 1990, str. 129.

9 SVOBODA, Ludvík, et al. Encyklopedie antiky. 1. vyd. Praha : Academia, 1973, str. 273.

10 GARLAND, Lynda . Byzantine Emperresses : Women and Power in Byzantium, Ad 527-1204. [s.l.] : Routledge, 1999, str. 23.

na rozdíl od pozdějších období si církevní hodnostáři nemohou dovolit diktovat císaři jak má jednat v osobním nebo veřejném životě.

1.1. Vznik a struktura zákoníku

CIC je dílo psané latinsky, které se rozpadá na části: *Codex Iustinianus*, *Digesta Iustiniani*, *Institutiones Iustiniani* a *Novellae Leges*. Jednotlivé části byly vydány v relativně krátké době, v letech 528 – 534.¹¹ Kompilační komise, které tento zákoník vytvořily, měly za úkol především přehledně uspořádat staré normy, škrtnat vše co není aktuální a účelné, vše co není v souladu s císařskými požadavky. Vzniknout měla sbírka nanejvýš praktická a účelná, prostá vši mnohomluvnosti či nesrozumitelnosti. Reformátoři sledovali především komplexní revizi tehdejšího práva, které po desetiletích úpadku opět dostávalo na vyšší úroveň. Motivace reformy byla praktická, proto ačkoliv se kompilátoři snažili navázat na římskou tradici tzv. klasických právníků, neváhali vyškrtnout vše zastaralé a nepotřebné a naopak zavádět nové předpisy tak, aby byl zákoník snadno použitelný pro společnost tehdejší i budoucí. Kompilátoři vytvořili zákoník, jehož obsah i struktura je považována za neobyčejně vyspělé: zákoník je přehledný a jednoduchý, pojmy jsou jasně definované. *CIC* se později stal předlohou či základem mnohých zákoníků evropských, sehrál neobyčejně významnou úlohu při středověké recepci římského práva.¹²

Vztah jednotlivých částí uvnitř zákoníku je dvojitý, *Novellae* mají účinek derogační, naproti tomu, *Codex*, *Digesta* a *Institute* mezi sebou tento princip neuplatňují. Stejně tak se ho neužije ani uvnitř jednotlivých částí. Tato skutečnost měla

11 BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie Římského práva. 2. přeprac. vyd. Praha : Academia, 1994, str. 79.

12 BARTOŠEK, str. 79.

za následek vnitřní rozpornost zvláště uvnitř *Digesti*.¹³

Rodinné právo upravuje především *Codex* a dále *Novellae* 22 a 117. Vliv křesťanství je zde markantní: zatím ne nezbytná, přesto častá účast církve při uzavírání sňatku, postupné omezování důvodů rozvodu, až po naprostý zákaz rozvodu dohodou manželů, později odvolaný, postupné omezování, v některých ohledech znemožnění, druhých a dalších sňatků, apod. Křesťanskou ideologií je odůvodněna celá řada trestů a omezení dříve neznámých a tradicí neaprobovaných.

CIC měl ve společnosti výlučné postavení, žádné jiné právní předpisy nebyly platné, žádné jiné prameny práva se nesměly používat. Přesto se připouštěly určité výjimky v případě obyčejového práva v odlehlejších provinciích říše, typicky v Egyptě, kde byla dovolena řada odchylek od *CIC*, především v manželském právu. *CIC* se stává základním kamenem výuky práva, kdy je přípustné pouze studium samotného zákoníku; komentáře, kritické studie či porovnání s originálním zněním jednotlivých ustanovení nejsou přípustné.¹⁴

1.1.1 *Status familiae* podle *CIC*

Patriae potestati podléhají děti narozené z manželství, tj. děti legitimní. Děti jejichž status byl *naturali*, tj. děti pocházející z *concupinatus*, jsou v moci matky a pouze ona je jim povinna výživou. Moc otce již nezahrnuje ani právo děti pohodit ani je prodat, naopak je jim povinen výživou a zaopatřením. Nicméně děti jsou povinny nejen otci, ale oběma rodičům výživou a poslušností, souhlas otce je nezbytný pro vznik manželství.¹⁵

Právní postavení žen bylo v souladu s tehdejší náboženským postojem k ženám. Společenské postavení ženy záviselo především na rodině, ze které pocházela, a dále pak na muži, za kterého se provdala. Poslušnost otci a následně manželovi byla

13 KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. Římské právo. 2. dopln. přeprac. vyd. Praha : C. H. Beck, 1995, str. 50.

14 KINCL, URFUS, SKŘEJPEK, str. 52.

15 C 5, 4, 18; D 23, 1, 7; D 25, 3, 1; C 8, 51, 2 a násl.; Nov. 153.

považována za jednu z nejvýznamnějších povinností ženy.

Navzdory mnohým negativům, které ženám christianizace společnosti přinesla, do určité míry přispěla ke stabilizaci jejich postavení. Zpřísnění důvodů rozvodu ze strany muže, neoddiskutovatelné právo na obvěnění (*donatio ante nuptias*) ve stejné výši jako věno, právo na podíl na majetku muže i v případě, že se věno nesjednávalo, postupné zpříšňování podmínek sňatku, spojené především s nutností důkazů o jeho uzavření, a dodržení minimálního věku, to vše přispívá k omezení zvrátů, které by vedly k zásadnímu společenskému propadu ženy a jejích dětí v případě, že nastanou okolnosti, které nemohou ovlivnit.

CIC je k ženám relativně vstřícný, postavení ženy se v soukromoprávních záležitostech o mnoho neliší od postavení muže, naopak na mnoha místech je zdůrazňována rovnost v dané záležitosti.¹⁶

CIC v mnoha ohledech zmírnil dřívější omezení, která ženy nesly, definitivně ruší *SC Claudianum*,ⁱⁱ umožňuje ženám vstoupit do kláštera bez souhlasu manžela. Zrušil zákaz sňatků mezi urozenými a neurozenými.¹⁷ V trestněprávních otázkách je kladen velký důraz na ochranu žen před znásilněním a vysoké tresty nejen pro pachatele ale i veškeré spolupachatele, kteří se na činu účastnili. *CIC* ruší poslední pozůstatky Augustových zákonů, které byly v rozporu s křesťanskou ideologií, celibát a vdovská čistota jsou obdivovaným ideálem. Řada konstitucí je motivována přímo ochranou práv žen, zvláště žen nízkého původu, které jsou nuceny žít se jako prostitutky nebo herečky; těm nejen že umožňuje zbavit se právních následků, které tato profese s sebou nesla, ale zároveň jim umožňuje zbavit se vyděračských smluv, které tyto ženy resp. obvykle jejich rodiče, uzavřeli s kuplíři. Žádná žena nesmí být k prostituci či vystupování v divadle nucena, vyděrače přísně trestá, nikoliv ovšem prostitutky či herečky samotné. Tato část legislativy vcelku silně odráží životní zkušenost císařovny a pokud nevznikla přímo na její popud, tak na ní podle všeho spolupracovala, skutečnost, že je celá tato legislativa zaměřena čistě ve prospěch obětí pasáků a kuplířů, skutečnost, že tyto oběti jsou vyňaty z postihu, že celá legislativa je motivována především

16 Nov. 5, 2 ; Nov. 22 ; Nov. 117, 8–9.

17 C 5, 4, 23; Nov. 117.

zlepšením jejich společenského postavení a možností opustit svět nevěstinců, je více než specifická, stejně jako detailní znalost tohoto prostředí a principů, na základě kterých funguje.¹⁸ Zakazuje také uvěznění žen jinde, než v ženském klášteře jako prevenci znásilnění a špatného zacházení.¹⁹

Znevýhodněny jsou ženy především ve výkonu veřejných a církevních funkcí, moc nad dětmi narozenými z manželství má primárně otec. Žena až na výjimky musí strpět mimomanželské styky manžela i všechny formy domácího násilí s výjimkou bičování a přímého úkladu o život.

1.1.2 Otázka autorství zákoníku

Otázku autorství můžeme rozdělit v první řadě na autorství jednotlivých konstitucí a dále na autorství zákoníku samotného.

Určit autorství konkrétních konstitucí obsažených v *CIC* je samozřejmě obtížné, bývá připisováno výhradně kompilační komisi v čele s Triboniánem, která pracovala velice samostatně. Nicméně v případě několika málo z nich je možné uvažovat jako fyzického autora i Justiniána.

Za sestavování konstitucí, stejně tak jako veškeré císařské korespondence a dokumentů vůbec, byl v době vlády Justiniána odpovědný *quaestor sacri palatii*, který byl odpovědný nejen za sestavení konstituce, ale i za její komplexní vypracování od samého počátku a císař takovou konstituci už pouze signoval. Což z tohoto úřadu vytváří neobyčejně mocnou až všemocnou pozici, ve které je možné kontrolovat samotného císaře.²⁰ Mezi významnější *questores* Justiniánovy vlády řadíme především Triboniána. Ten zastával post *questoris* v letech 529 – 532, kdy je na nátlak povstalců sesazen jako zkorumpovaný, po skončení povstání *Nika!* je opět jmenován a funkci zastává od r. 535 pravděpodobně až do roku 541.

18 Nov. 51; C 1, 4, 33.

19 Nov. 134, 9.

20 HONORÉ, A. M., JUSTINIAN, str. 107.

*Tajná historie*ⁱⁱⁱ Justiniána stejně tak jako Theodóru a řadu dalších dvorských hodnostářů představuje v tom nejhorším světle. Konkrétně Justiniána uvádí jako neschopného primitiva, který rozhodně neměl duševní schopnosti potřebné pro zastávání císařské funkce. A který v důsledku této své neschopnosti a nekompetentnosti odmítal pověřovat běžnou korespondencí *questorem*, ale sestavoval ji sám. Navzdory zjevné zaujatosti kterou choval Prokopios proti dvoru a vládnoucímu páru zvláště, tato skutečnost může napovídat, že se Justinián věnoval zákonodárství s podstatně větší pílí, než bylo obvyklé u jeho předchůdců a to v takové míře, že nejen, že zadával obsah konstitucí *questoris*, ale i sám vlastnoručně takové konstituce sestavoval, ačkoliv se jednalo o výjimečnou situaci.²¹

Autorství zákoníku jako takového je obvykle připisováno výhradně Justiniánovi, nicméně je třeba předpokládat i účast Theodóry vzhledem k jejímu postavení faktické spoluvladařky, není pravděpodobné, že by počín velikosti a rozsahu *CIC* vznikl bez jakéhokoliv jejího vlivu, byť by ten měl být zprostředkován císařem.²² Důvodem tohoto tvrzení je v první řadě skutečnost, že sám Justinián spolupráci s manželkou při tvorbě konstitucí zmiňuje. A to výslovně v *Novella 8* z roku 535, která se zabývá zákazem korupčního přidělování státních úradů.²³ Proto můžeme předpokládat úzkou spolupráci i v jiných otázkách. Další skutečností, která předpokládá spolupráci mezi Justiniánem a Theodórou při tvorbě zákoníku je materie, kterou tento zákoník upravuje.

Pozice císařovny ve východní části říše se podstatně liší od instituce manželky císaře západořímského. Pokud pomineme císařovny, které vládly samostatně nebo jako regentky, i ty, které se na vládě účastnily prostřednictvím manžela měly často zásadní vliv na politická jednání. A zvláště Theodóru je možné považovat za císařovnu hluboce zainteresovanou na správě země a veškerých politických jednáních, v čemž jí Justinián nejen nebránil, ale naopak této její aktivity mnohokrát využil ve prospěch svůj i státu. Prokopios, ačkoliv se o císařském páru vyjadřuje velice nevybíravě, přesto připouští resp. vyčítá císařovně přílišnou aktivitu ve státních i vojenských záležitostech, manipulaci s císařem, skutečnost, že požadovala osobní kontrolu veškerých dokumentů

21 HONORÉ, A. M., JUSTINIAN, str. 120.

22 SVOBODA, str. 273; GARLAND, str. 30, poznámka 107.

23 GARLAND, 1999, str. 15, Nov. 8, 1.

včetně těch, které schválil císař, zásah proti vzbuřencům za povstání *Nika!*, ochranu monofysitů apod.²⁴ Navíc sám Prokopios zdůrazňuje jejich vzájemnou oddanost a spolupráci, která se vztahovala na veškerou činnost včetně vlády.²⁵ Ačkoliv *Tajná historie* i *Knihy o válkách* nejsou zrovna objektivní prameny, přesto tyto informace napovídají, že skutečnost tak významnou jako je vznik *CIC* císařovna nepominula s nezájmem.

1.2 *Codex Iustinianus*

Justinián nařídil zahájit kodifikační práce brzy po svém nástupu na trůn. Nejdříve byla zřízena kodifikační komise a v zákoně *De novo codice compendo* vydaném v roce 528 byla stanovena pravidla pro její činnost. Komise měla za úkol shromáždit císařské konstituce z kodexů Gregoriova, Hermogenianova a Theodosiova, doplněné o konstituce publikované poté. V čele kodifikační komise stál quaestor *sacri palatii* Jan, významnými členy komise byli *magister officiorum* Tribonianus, a Theofil, profesor práva na škole v Konstantinopoli. Výsledkem činnosti komise byl *Novus Iustinianus Codex* publikovaný již v dubnu roku 529 konstitucí *Summa rei publicae*.²⁶ Struktura konstitucí byla stanovena podle Hadriánova ediktu, tj. na počátku bylo jméno autora konstituce, jméno adresáta - *inscriptio*, na konci potom místo a datum vydání - *subscriptio*. Konstituce byly uspořádány do tzv. Titulů, které byly uspořádány chronologicky.²⁷

V průběhu prací na *Digestis* se projevila řada nesrovnalostí mezi oběma sbírkami, proto byl *Codex* přepracován a znovu publikován pod názvem *Codex Iustinianus repetititae praelectionis* konstitucí *Cordi* v listopadu roku 534. Původní *Codex* se nedochoval, podle některých názorů byl na císařský příkaz zničen poté, co byl

24 DOSTÁLOVÁ, str.21; PROKOPIOS, IV, XI, XII, VIII, XV.

25 GARLAND, 1999, str. 30; Prokopios X, 13; XIII, 9.

26 SKŘEJPEK, Michal. Prameny Římského práva : Fontes Iuris Romanis. 2. vyd. Praha : LexisNexis CZ, 2004, str. 287.

27 KINCL, URFUS, SKŘEJPEK, str. 43.

nový *Codex* publikován.²⁸

Codex se dělí na 12 knih, ty se pak dále dělí na jednotlivé tituly. Systematicky se kniha dělí na: záležitosti náboženské, státní úřady, prameny práva – kniha 1.; soukromé právo a soukromý proces – kniha 2. až 8; právo trestní a trestní proces – kniha 9.; právo finanční a správa státu – kniha 10. - 12.²⁹

Codex upravuje především podmínky vzniku manželství, náležitosti majtkové s manželstvím související.

1.3 *Digesta seu Pandectae*

Roku 530 byla zřízena nová kodifikační komise v čele s Triboniánem, jejímž úkolem bylo vybrat ze spisů klasické jurisprudence užitečné normy a přehledně je sestavit. Činnost komise upravila konstituce *Deo auctore*. Produktem této komise byla *Digesta seu Pandectae*, publikovaná konstitucí Dedóken-Tanta v prosinci roku 533.³⁰

Digesta upravují především právo soukromé, hmotné i procesní, právo veřejné zabírá jen minimální část sbírky. Obsahuje především pojednání klasických a poklasických právníků k určitým právním otázkám. Každý z fragmentů je opatřen inskripcí. Ačkoliv měli kompilátoři vybírat pouze z děl autorizovaných právníků, tento příkaz nebyl dodržován. Sbírká se dělí na 50 knih, ty se dělí na tituly a tituly dále na fragmenty, případně dále na paragrafy.

Z hlediska manželského práva *Digesta* zachycují především široce upravují překážky sňatku, základní terminologii spojenou s manželským právem, zásnuby, uzavření manželství, režim věna, darování mezi manželi, úpravu některých specifických situací týkajících se porodu pohrobka, poručnictví apod.

28 KINCL, URFUS, SKŘEJPEK, str. 45.

29 SKŘEJPEK, 2004, str. 287.

30 KINCL, URFUS, SKŘEJPEK, str. 45.

1.4 *Novellae leges*

Po publikaci *Codexu poctil* zákonodárce potřebu stávající úpravu doplnit, v době vlády Justiniána se jednalo o 158 takových novel. K oficiálnímu sebrání nikdy nedošlo, sepsány byly pouze soukromě.³¹

Tyto *Novellae* obsahují řadu veřejnoprávních norem především z oblasti správního práva, hlavně otázky týkající se správy jednotlivých částí říše, ale i otázky nezávislosti a výlučného postavení katolické církve, např. upravuje právní postavení kněží, jeptišek a mnichů, apod. Především zde nacházíme řadu ustanovení týkajících se manželského práva a především úpravu vzniku manželství a problematické otázky *divortii* a *repudii*. Jedná se především o *Novellam* 22 a 117, kde je soustředěna celá nová úprava, která obšírně upravuje otázky zániku manželství a některé aspekty překážek sňatku. K předchozím sbírkám mají *Novellae* derogační účinky.³²

1.5 *Institutiones seu Elementa*

Zároveň se zahájením práce na *Digestis* bylo oznámeno i vypracování nové učebnice práva pro studenty právní vědy. Jejím vypracováním byl pověřen Tribonián, spolu s Dorotheem a Theofilem. Základem měly být Gaiovy Instituce, nicméně rozhodně se nejedná o prosté převzetí beze změn. Text byl upraven v souladu se společenskou situací, některé instituty byly doplněny, zapracována byla i část Marcianových Institucí.³³ Knihy byly rozčleněny na tituly a fragmenty, 1. kniha upravuje právo osob, 2. a 3. kniha věcná práva, 4. kniha žaloby, v jejím závěru pak krátké pojednání o trestním právu.³⁴ *Institutiones* byly publikovány v prosinci roku 533 konstitucí *Imperatoriam maiestatem*. *Institutiones* upravují především základní definice manželského práva, a základní podmínky, které je třeba pro vstup do manželství splnit.

31 SKŘEJPEK, 2004, str. 287.

32 KINCL, URFUS, SKŘEJPEK, str. 50.

33 SKŘEJPEK, 2004, str. 333.

34 SKŘEJPEK, 2004, str. 333.

1.6 Manželství podle *CIC*

Vzhledem ke křesťanskému charakteru *CIC* je na instituci manželství kladen velký důraz. Úprava pevně směřuje k nerozlučitelnosti manželství a k omezení druhých a dalších sňatků. Pouze z legálního manželství se rodí legitimní potomstvo a pouze v takovém manželství vzniká otcí *patria potestas* nad dětmi, které následují otce v postavení a stávají se jeho dědici.

Ještě stále přetrvává propopulační charakter úpravy rodinného práva, včetně některých Augustových opatření.³⁵ První sňatek je považovaný za žádoucí, zvláště u žen, *CIC* zakotvuje řadu opatření, která se snaží chránit dívky *in potestate* před obstrukcemi ze strany *patris familiae*, který by se snažil bránit rodinnému životu své dcery, samozřejmě s vhodným partnerem. Umožňuje pak uzavření sňatku i osobám, které podle dřívějších předpisů sňatek uzavřít nemohly. Zakotvuje ochranu majetkových práv žen a dětí především pro případ nenadálého zániku manželství smrtí či rozvodem.

1.6.1 Podmínky vzniku manželství

Sponsalia

Sponsalia neboli zasnuby jsou vzájemným slibem uzavření sňatku v budoucnu.³⁶ Obvykle, nicméně ne nezbytně, předcházejí vzniku manželství. Jedná se o neformální úmluvu mezi stranami, kterým to právo dovoluje (typicky rodiče či poručníci snoubenců, teoreticky i snoubenci samotní), o tom, zda a za jakých podmínek bude uzavřeno manželství. Nevyžaduje se bezprostřední souhlas ani přítomnost snoubenců, k zasnoubení může dojít ústně, písemně, přes prostředníka i jinak, *sponsalia* není možné

35 *Lex Iulia de maritandis ordinibus, lex Papia Poppaea.*

36 D 23, 1, 1.

sjednat proti vůli snoubenců samotných.³⁷

Nicméně zde platí určitá specifika. *Sponsus* může zasnoubení odmítnout vždy, proti jeho přímému odmítnutí není zasnoubení vůbec možné, zda musí být vyžadován výslovný souhlas je otázkou.³⁸ *Sponsa* naproti tomu může odmítnout pouze výslovně (mlčení je považováno za souhlas) navíc je odmítnutí přípustné pouze v případě, že jí snoubenec zásadním způsobem nevyhovuje charakterem či chováním.³⁹ Ovšem hovoříme o *filia familias*, nikoliv o ženě, která byla emancipována, ta samozřejmě nemůže být nucena ani k zasnoubení ani ke sňatku samotnému, i když za určitých okolností k jeho uzavření potřebuje souhlas otce.⁴⁰

Strany by měly o zasnoubení vědět nebo s ním alespoň následně souhlasit.⁴¹ Poručníci dívky *sui iuris* mohou zřídit a zrušit zasnoubení pouze s jejím souhlasem, přičemž o uzavření manželství rozhoduje ona sama; otec takové zasnoubení může zrušit pouze v případě, že má dceru v otcovské moci, pokud ne, nemůže zasnoubení ani zrušit ani žalovat o věno, které tato dcera sama zřídila.⁴²

CIC zvyšuje závaznost zasnubní smlouvy. Samotný závazek uzavřít sňatek samozřejmě vymahatelný není.⁴³ Ovšem samotnou zasnubní smlouvu doprovází obvykle závdavek *arrha* ať už v peněžité podobě, či v podobě daru. V případě zrušení zasnub z ospravedlnitelného důvodu se závdavek vrací, ovšem v případě, kdy je zrušena taková smlouva neoprávněně, propadá protistraně jako náhrada škody. Dcera *in potestate* je vázána zasnubní smlouvou, kterou uzavřel její otec i po jeho smrti.⁴⁴ Je stanovena maximální výše odměny pro zprostředkovatele sňatku.⁴⁵

Zasnubní smlouva není časově neomezená, dívka (resp. její *pater familias*) je oprávněna zrušit zasnubní smlouvu, v případě že snoubenec žije ve stejné provincii jako ona po dobu dvou let od zasnoubení a přesto jeho vinou ke sňatku nedošlo. Pokud po

37 D 23, 1, 4.

38 D 23, 1, 13; D 23, 1, 11.

39 D 23, 1, 12.

40 Do 25 let věku ženy *sui iuris* musí otec se sňatkem souhlasit, nicméně souhlas otce se předpokládá, pokud nedá najevo výslovný nesouhlas: C 5, 4, 18; D 23, 1, 7.

41 D 23, 1, 5.

42 D 23, 2, 20; D 23, 1, 6; D 23, 1, 10.

43 C 5, 1, 1.

44 C 5, 1, 4.

45 C 5, 1, 6.

dobu tří let od zasnoubení nedošlo ke sňatku, bez ohledu na to, kde se snoubenec zdržuje.⁴⁶ Proč takové opatření? Zákon trestá úmyslné dvojí i vícečetné zasnoubení *infamia* pro toho, kdo se takového jednání dopustí.⁴⁷ Navíc nevěrnou snoubenku je možné žalovat pro *adulterium*.⁴⁸ Dále zasnoubení tvoří relativní překážku sňatku, vražda snoubence či snoubenky či někoho z jeho rodiny je považována za *parricidium* a podle toho trestána.^{iv49}

Obvňování v dřívějších dobách mělo význam především jako zásnubní či svatební dar ženicha nevěstě. Podle *CIC* se stává jakýmsi zajištěním ženy pro dobu po zániku manželství, které získává od nastávajícího manžela, stává se jejím výhradním majetkem, o který nemůže být připravena, až na výjimky, jako trest v případě protiprávního zapuzení manžela, naopak oprávněné zapuzení ze strany manžela, předčasného druhého sňatku apod., nicméně po dobu trvání manželství je ve správě manžela.⁵⁰ Mělo by být ve stejné výši jako věno.⁵¹ Obvňování se ovšem nestává pouze jistotou ženy po rozvodu či odovění, ale slouží především k zajištění výživy dětí, které po takovém sňatku zůstaly, proto pokud žena má děti, tak jí k obvňování zůstává pouze *ususfructus*, samotné obvňování se stává majetkem dětí a pouze částečně matky, pokud se podruhé vdá, má pouze *ususfructus*. Stejný režim platí pro věno, které muži přináší žena.⁵²

Conubium

Matrimonium iustum platné podle *ius civile* může vzniknout pouze mezi osobami, kterým náleží *conubium*, právo platně uzavřít takový sňatek. *Connubium* mají především římsští občané, naopak ho nemají otroci, ti proto vůbec nemohou uzavírat manželství. Nicméně určitou právní relevanci mají faktické vztahy mezi otroky nebo

46 C 5, 1, 2; C 5, 17, 2.

47 D 3, 2, 1.

48 D 48, 5, 14, 3; D 48, 5, 14, 8.

49 D 48, 9, 4; D 23, 2, 12, 1; VRANA, Vladimír. *Matrimonium v římskom práve : Vývoj manželského práva od najstarších čias do Justiniána*. 1. vyd. Košice : Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2001, str. 23, 24.

50 Inst. 2, 7, 3; C 5, 3, 3; D 23, 3, 56.

51 Nov. 97.

52 C 5, 4, 9; C 5, 17, 8, 7; Nov. 12, 3; Nov. 22, 23; Nov. 22, 30.

mezi otrokem a svobodným.

Věk

Matrimonium ani *sponsalia* mezi nedospělými dětmi nejsou přípustné. Minimálním věkem pro *sponsaliam* je sedm let, tj. doba, kdy jsou případní snoubenci alespoň částečně schopni pochopit obsah takové úmluvy.⁵³ Minimální věk pro samotné manželství je stanoven na 12 let u dívek, 14 let u chlapců.⁵⁴

1.6.2 Překážky sňatku

Překážky sňatku jsou skutečnosti, které brání jeho platnému uzavření. Rozlišujeme v první řadě překážky absolutní, které určité osobě brání uzavřít sňatek s kýmkoliv, a dále na překážky relativní, které brání uzavření sňatku s konkrétními osobami.

Absolutní překážky

Za absolutní překážky sňatku považujeme v první řadě fyzický nebo psychický defekt. Tak je sňatek nepřipustný pro *castratos* pod sankcí neplatnosti. Naproti tomu pro osoby neplodné – *spadones* – je sňatek přípustný.⁵⁵ Stejně tak je překážkou sňatku šílenství, protože šílený nemůže platně dát k němu souhlas, nicméně pokud jeden z manželů zešílel v jeho průběhu, manželství nezaniká.⁵⁶

Mezi absolutní překážky můžeme zařadit i nedostatek souhlasu otce, pokud jsou děti *in potestate*, v případě dcer do 25 let i pokud jsou *sui iuris*. *CIC* definitivně zavádí stejnou možnost uzavřít sňatek pro syny šíleného *patri familiae*, jaká dosud existovala

53 D 23, 1, 14.

54 Odvěký spor o určování dospělosti vyřešil *CIC*, ženy jsou považovány za fyzicky dospělé (*viripotens*) ve věku 12 let, muži (*puberes*) ve věku 14 let, Inst. 1, 22; C 5, 60, 3.

55 D 23, 3, 39, 1; více VRANA, str. 49.

56 D 23, 2, 16, 2.

pro dcery, tj. souhlas otce se v takovém případě nevyžaduje.⁵⁷ Pokud byl syn *in potestate* svého děda, vyžaduje se souhlas ke sňatku jak otce, tak i děda, v případě dcer pouze souhlas děda.⁵⁸ Právní úprava sleduje v případě žen co možná usnadnění sňatku, proto v jejich případě jako souhlas vždy postačí nedostatek výslovného odporu ze strany otce.⁵⁹ V případě dcery *sui iuris*, je povinnost vyslechnout rady otce vyžadována až do věku 25 let, pokud nemá otce, tak jsou pověřeni blízcí příbuzní, případně *curator*, v případě rozporů mezi zúčastněnými rozhodne soud, nicméně souhlas ke sňatku musí dotyčná žena dát vždy.⁶⁰ Pro emancipované syny taková povinnost neexistuje.⁶¹

Sankcí za uzavření sňatku proti přímému odmítnutí otce byla neplatnost, naproti tomu, pokud takové odmítnutí sňatku nebylo výslovné, sňatek zůstal v platnosti i v případě synů.⁶² Ovšem *pater familias*, který neprávem odmítne dát souhlas ke sňatku, může být k tomu přinucen.⁶³

Specifická pravidla se týkala kasty nazývané *coloni adscripticii*.⁶⁴ Velice tvrdá opatření směřující k znevolnění *colonorum* zavedl již Theodosianus a předcházející vladaři, v době publikace *CIC* jsou tato opatření společností již akceptována.⁶⁵ *Colonus* se nesmí oženit se svobodnou ženou (tj. ženou, která nepatří do kasty *coloni*) bez souhlasu svého pána, sankcí je jednak neplatnost manželství a jednak takovým partnerům není dovolena ani žádná forma spolužití.⁶⁶ Až *Novella* 157 zakazuje násilné rozlučování sňatků mezi *colonis*; pokud jsou oba rodiče *coloni*, děti patří pánům otce i matky. Pokud byla matka svobodná, tak jsou i děti svobodné a nevolnickým povinnostem nepodléhají.⁶⁷ Z hlediska právní teorie *matrimonii iusti* se jedná o zvláštní specifikum, děti z takového manželství by měly zásadně následovat status otce, ovšem

57 C 5, 4, 25.

58 D 23, 2, 9.

59 VRANA, str. 53.

60 D 23, 2, 34; C 5, 4, 18; C 5, 4, 20.

61 D 23, 2, 25.

62 VRANA, str. 55.

63 D 23, 2, 19.

64 BARTOŠEK, str. 64.

65 Např. Cod. Th. 5, 17, 2; Cod. Th. 5, 19, 1; Nov. 17, 14.

66 Nov. 22, 17.

67 Nov. 54, 1; Nov. 156.

zde se střetává realita osob které sice nejsou otroky a mají *conubium*, avšak nejsou ani svobodní a aplikace všech principů *matrimonii iusti* by měla za následek skutečnost, kdy by se z římského manželství rodily nsvobodné děti.

I nedostatek souhlasu snoubenců je překážkou. Manželství *cum in manum conventione* už v této době není známé, teoreticky manželství zakládá pouze *affectio maritalis* na obou stranách svazku, proto nedostatek vůle sňatek nezaloží.⁶⁸ Specifické postavení má propuštěnka, se kterou se její patron nesmí oženit proti její vůli, nicméně na její názor se nehledí, pokud ji propustil pouze proto, aby se s ní oženil (*manumissio matrimonii causa*).⁶⁹

Novinku je i překážka v náboženství, především je vyloučeno manželství mezi křesťany a židy.⁷⁰ Postupně jsou rozšiřovány snahy posílit celibát řeholnic. Kněží mají sňatky až na výjimky zakázané, trestem nicméně není neplatnost manželství, ale omezení nebo vyloučení z kněžského svěcení.⁷¹

Překážkou byl i nedostatek *conubii*, nicméně *CIC* definitivně zrušil kategorie obyvatelstva známé jako *Latini Iuiani a dediticii*, čímž přestala být užívána spleť úprava nabývání *conubii* těmito obyvateli.⁷² To ovšem nemění nic na skutečnosti, že *matrimonium iustum* mohli mezi sebou uzavřít pouze římscí občané.⁷³ Nedostatek *conubia* zabraňuje uzavřít sňatek s otroky.

Specifickou překážkou sňatku, která byla vyhrazena ženám, je *tempus lugendi*.^{vi} Porušení mělo za následek v první řadě *infamiam*, zákaz předat novému manželovi více než 1/3 svého majetku jako věno, více než 1/3 majetku v závěti. Žena, která se vdá před uplynutím lhůty ztrácí dědickou způsobilost testamentární i intestátní, majetek který jí zanechal předchozí manžel, a je trestána i dalšími způsoby. Podobnou překážkou je skutečnost, kdy se žena rozvede bez zákonem aprobovaného důvodu, následujících pět let se nesmí provdat a případně manželství je stíženo neplatností.⁷⁴

68 D 23, 2, 2; D 23, 2, 21; C 5, 4, 14.

69 D 40, 2, 13; D 23, 2, 28 a násl.

70 C 1, 9, 6.

71 Nov. 22, 42.

72 Gai 1, 92; Gai 1, 93; Gai 1, 94.

73 Inst. 1, 10.

74 C 5, 17, 8.

Relativní překážky

Sem spadají především překážky spočívající v příbuzenství, veřejné funkci či společenském postavení. Je třeba si uvědomit, že skutečnost, která je překážkou sňatku, ne vždy znamená překážku i zásnubám, tak je tomu u věku, v některých případech u překážek zapříčiněných společenským statutem, apod.

V otázce příbuzenských sňatků byla právní úprava proměnlivá. *CIC* potvrzuje většinu starších zákazů, ale přidává i některé nové. Překážkou je příbuzenství pokrevní i získané sňatkem, jako novinka se objevuje překážka spirituálního příbuzenství založeného křtem.⁷⁵ Pokrevní příbuzenství je překážkou sňatku i u bývalých otroků.⁷⁶

Sňatek osob v přímé linii je naprosto vyloučen, stejně tak jsou pro sňatek nepřipustné osoby, mezi nimiž je vztah obdobný vztahu předek-potomek, a to i po zániku tohoto vztahu.⁷⁷ Typicky se jedná o nevlastní matku, snachu, stejně tak i obdobné vztahy vzniklé adopcí a to i po emancipaci, proto sňatek s emancipovanou adoptivní dcerou není možný. Podobně je nepřipustný sňatek s otcovou konkubínou. Překážkou jsou i faktické vztahy mezi otroky, tak není přípustné oženit se se ženou, která v době otroctví žila s mým otcem.⁷⁸ Stejná pravidla platí i pro snoubenku otce, syna apod., ovšem pouze po dobu trvání zasnoubení.

Přípustný je sňatek mezi osobami v boční linii, pokud nepocházejí v prvním stupni od společného předka (tj. např. strýc a neteř). Sňatek mezi takovými osobami je považován za krvesmilný.⁷⁹ Manželství sestřenice a bratrance není překážkou. Stejně tak sňatky dětí, které pocházejí z předchozích manželství, tj. nemají společného ani jednoho rodiče, přicházejí v úvahu. Příbuzenství vzniklé adopcí je překážkou do

75 C 5, 4, 26.

76 Inst. 1, 10, 10.

77 D 23, 2, 15.

78 D 23, 2, 14.

79 Inst. 1, 10, 1; D 48, 9, 4.

okamžiku, kdy je někdo ze zúčastněných emancipován, s výše uvedenou výjimkou.⁸⁰

Tresty za sňatky uvnitř zakázaných stupňů byly vysoké. Pokud se jednalo o překážku stanovenou *ius civile*, mohl být trest zmírněn i odpuštěn úplně, především odpovědnost žen za takové přečiny je silně omezena. Pokud se jednalo o překážky stanovené *ius gentium*, tj. především překážky pokrevního příbuzenství, byl takový svazek trestán velice přísně, obvykle smrtí.⁸¹ Porušení především pravidel *ius gentium* má za následek později i zánik *patria potestas* pachatele, nicméně vyživovací povinnost dětí k otci trvá.⁸²

Překážka sňatku v podobě nevhodného věku, jeden z posledních reliktvů *lex Iulia, CIC* definitivně ruší, dosud znevýhodněná manželství žen nad 50 let s muži mladšími 60 let.

Překážkou je i společenský status. Římská společnost viděla se značnou nelibostí vztahy, kdy žena neměla před mužem podřízené postavení, ideálem římského manželství byli manželé ze stejné společenské a majetkové třídy, kde muž má převahu danou tradicí i právním řádem. Proto situace, kdy žena muže převyšovala společenským či majetkovým statutem byly naprosto nežádoucí a takový sňatek je stíhán sankcí neplatnosti a dalšími tresty.⁸³

Vztah patronky s jejím propuštěncem nebo dokonce s jejím otrokem je velice tvrdě trestán.⁸⁴ Sňatek s patronkou, vdovou či dcerou po patronovi je vyloučen.⁸⁵ Ženy také nemohou propouštět otroky *matrimonii causa*. Vztah s otrokem cizím byl až do vzniku *CIC* stíhán zotročením ženy a dětí které se z takového vztahu narodily.^{vii} Vždy je ovšem rozhodujícím ukazatelem faktický stav, proto pokud např. patronka morálně klesla dostatečně hluboko, mohla se provdat za svého propuštěnce a manželství bylo platné.⁸⁶

Mezi lety 520 – 523 byl omezen dřívější zákaz sňatků mezi osobami z třídy

80 VRANA, str. 46.

81 D 23, 2, 68; D 48, 5, 39; VRANA, str. 47.

82 Nov. 12, 1; Nov. 12, 2.

83 BĚLOVSKÝ, 2002, str. 43 a násl.

84 C 9, 11, 1.

85 C 5, 4, 3.

86 D 23, 2, 13.

senátorů, prefektů, duumvirů a dalších, jejich potomky, a některými ženami a muži. Typicky se jednalo o herečky, dcery herců, prostitutky, propuštěnky apod., rozhodující je povolání či status dotyčné, tj. zda se narodila jako *ingenua*, a povolání rodičů. Stejná omezení platila i co se týče mužů.⁸⁷ Sňatek s takovou osobou byl neplatný, nicméně za určitých okolností se platným mohl stát. Typicky na základě zvláštního povolení císaře nebo pokud status dotyčné osoby klesl na úroveň, kdy mu již nebyl překážkou.⁸⁸ *Codex* stanoví postup, jak se dotyčná žena může zbavit statutu, který jí ve sňatku s příslušníkem této společenské třídy bránil.⁸⁹ Definitivě byly zrušeny překážky sňatku s určitými osobami přináší *Novella* 117, 6. Nicméně ve všech těchto případech byla podmínkou platnosti sňatku manželská smlouva.⁹⁰

Překážkou je i vztah poručníka *tutoris* a poručenky *pupillae*, resp. poručníkova syna a poručenky. Jedná se o snahu ochránit majetek poručenky před zahlazením defraudací sňatkem, stejný zákaz stíhá i *curatorem*.⁹¹ Nicméně i zde se připouští výjimky, sňatek je přípustný, pokud tak rozhodl *pater familias* v závěti, nebo pokud je to jeho přání.⁹² V takové situaci je spoléháno se na úsudek *patri familiae*. Tato překážka trvá až do 26 let věku poručenky (v případě *curatoris* samozřejmě). Pokud by kdokoliv porušil takový zákaz, stíhá ho *infamia* a další tresty.⁹³

Zvláštní úpravě podléhají úředníci v provinciích. Sňatek mezi guvernérem provincie a místní ženou je vyloučen, nicméně zasnoubení je dovoleno. Na takové zasnoubení se ovšem nevztahují pokuty za jeho zrušení ze strany rodiny snoubenky, ta nemusí vrátit ani obvěnění.⁹⁴ Samotný sňatek je možný až k okamžiku zániku funkce guvernéra provincie, výjimkou je situace, kdy došlo k zasnoubení dříve, než byl dotyčný snoubenec pověřen výkonem takové funkce, pak je sňatek možný. Navíc je zakázáno takový sňatek po skončení úřadu vynucovat na rodině snoubenky.⁹⁵ Stejná omezení platí i pro syna takového úředníka, nicméně nikoliv pro dceru. Tato opatření

87 Tyto překážky stanovila *lex Iulia et Pappia Poppeae* a *SC divi Marci*.

88 D 23, 2, 27; D 23, 2, 47.

89 C 5, 4, 23.

90 D 23, 2, 44; C 5, 4, 23; C 5, 5, 7; C 5, 27, 1; Nov. 117, 6.

91 D 23, 1, 15; D 23, 2, 36.

92 D 23, 2, 36.

93 D 23, 2, 66.

94 C 5, 2, 1; D 23, 2, 14, 4.

95 C 5, 7, 1.

mají stejný důvod, jako samotný zákaz sňatku, tj. především zabránit nevhodnému vlivu rodiny manželky na guvernéra a naopak zabránit vydírání a vnučenému sňatku ze strany zmíněného guvernéra.

1.6.3 Vznik manželství

Za manželství je považováno spojení muže a ženy za účelem nerozlučného životního společenství, je vyhrazeno pouze římským občanům.⁹⁶ Děti, které se z takového manželství rodí, jsou děti manželské *legitimi*.

K samotnému vzniku manželství postačuje *affectio maritalis*, tj. vůle snoubenců navzájem uzavřít *matrimonium iustum*, tj. mít druhého snoubence jako manžela – manželku.⁹⁷ Samozřejmě při neexistenci překážek manželství. Nedostatek *affectionis maritalis* působí zánik manželství.

Teoreticky tedy vznik a trvání manželství je závislé pouze na manželech samotných. Tolik teorie, v praxi *CIC* toto platí především pro muže *sui iuris* a pouze do určité doby. Vznik manželství mezi některými osobami je podmíněn dalšími kroky, možnost zrušení svazku partnerů je jím krok za krokem odnímána a stává se závislou striktně na vnějších okolnostech. *CIC* postupně stanovuje řadu omezení pro zánik manželství jinak než smrtí, až po jeho praktický zákaz, z něhož je stanoveno několik výjimek.

Římské manželství je striktně monogamní, což platí pro oba manžely.⁹⁸

Manželství vzniká do určité míry neformálně, neexistují žádné ustálené rituály spojované pouze se vznikem manželství, nicméně obrovský význam získávají svatební

96 Inst. 1, 9, 1.

97 Také *Legitimum Matrimonium, Justae Nuptiae*, proti těmto pojmům stojí v opozici *Matrimonium Iuris Gentium*. D 50, 17, 30; D 24, 1, 66, 1.

98 Inst. 1, 10, 6, trestem za bigamii je infamia, stejně jako v případě dvojího zasnoubení. D 3, 2, 1.

smlouvy, typicky v podobě smlouvy o věnu, dříve využívané jen sporadicky. Bylo tomu tak na základě konstituce, která překonávala zákazy stanovené *Lege Iulia*, kdy nově bylo umožněno uzavřít *matrimonium iustum* mezi osobami vysokého společenského statutu a propuštěnkami, herečkami apod., ovšem pod podmínkou, že takové manželství bylo uzavřeno na základě svatební smlouvy, jinak nebylo za manželství považováno.⁹⁹ Podobný princip platil při přechodu z *concubinatus* do *matrimonii iusti*. Ovšem smlouva samotná byla pouze důkazem projevené *affectionis*, nikoliv nutnou podmínkou uzavření sňatku.

Jako určité rituály spojené se vznikem manželství můžeme zařadit manželský obřad, v jehož průběhu byla obvykle vyjádřená vůle partnerů sňatek uzavřít, a dále pak *in domum deductio*, které jako jediné je někdy považované za podmínku platnosti sňatku, podle mého názoru však opět hraje pouze roli důkazu o *affectionis*.¹⁰⁰ Nicméně nic z toho nebylo podmínkou sňatku. A naopak v případě spolužití bez *affectionis* mohl vzniknout maximálně *concubinatus*, bez ohledu na to, jak dlouho a kde spolu partneři žili, pokud měli rozdílný společenský status.

Novellae později začínají klást důraz na veřejnou demonstraci manželství a existenci důkazu o něm, nutnost uzavřít svatební smlouvu, alternativou je sňatek v kostele za přítomnosti několika svědků. Výjimkou jsou nejchudší, rolníci, *coloni*, po ostatních je vyžadován důkaz manželství.¹⁰¹

Affectio maritalis je jen velice obtížně přezkoumatelná, jedná se o duševní vztah, který se obvykle projevovat výše zmíněnými způsoby, ale i vystupováním na veřejnosti, vzájemným oslovováním apod. Jeho odlišení od vůle ke *concubinatus* je jen velice obtížné. Pravděpodobně i z toho to důvodu se dá předpokládat, že se manželství mezi partnery podobné společenské úrovně presumuje.¹⁰² A tato skutečnost je pravděpodobně důvodem, proč *CIC* vyžaduje svatební smlouvu vždy v případech, kdy byla mezi partnery zásadní společenská propast, protože v takových případech se naopak

99 Nov. 117, 3.

100 VRANA, str. 77; *deductio* je požadované v případě, kdy je žena provdána za nepřítomného muže, naopak muž se nemůže s nepřítomnou ženou oženit právě proto, že ji nemůže uvést do svého domu: D 23, 2, 5.

101 Nov. 74, 4.

102 VRANA, str. 79; D 23, 2, 24.

předpokládal *concupinatus*.

1.6.4 Právní následky sňatku

Žena přijímá *domicilium* manžela, stejně jako společenský status, oboje jí zůstává i po smrti manžela, pokud se znovu nevdá.¹⁰³ Získává titul *mater familias* a pokud porodí děti, jejich otcovství je přisuzováno manželovi.¹⁰⁴

1.6.5 Raptus

Únos ženy proti vůli rodičů. Jedná se o zvláštní druh sexuálního deliktu, který je po dlouhou dobu považován za důvod sňatku. Jedná se o únos, jehož obvyklou, ne ovšem nezbytnou, součástí je znásilnění unesené a následný sňatek.

Raptum obvykle rozdělujeme především na projev banditismu páchaný skupinou pachatelů, ať už jako pomstu na zneprátené rodině či jako způsob, jak sobě a spolupachatelům levně opatřit manželky, či pro výkupné; a dále na čin páchaný jednotlivcem nebo skupinou osob, jehož cílem je získání konkrétní ženy. Tam bývá obvyklým důvodem nesouhlas jejich rodičů se sňatkem, skutečnost, že dotyčná dala přednost jinému muži, či prostě příliš dlouhá prodleva mezi zasnoubením a počátkem manželského soužití. V tomto případě může přicházet v úvahu i dobrovolná spolupráce oběti. *Lex Iulia de adulteriis coercendis* připouští určitý postih únosce realizovaný otcem či bratrem oběti, nicméně obvyklým následkem *raptus* bylo uzavření manželství mezi obětí a únoscem, pokud s tím souhlasili oba rodiče dívky.¹⁰⁵

Jako *crimen publicum* ho zavádí až Konstantin I. roku 326,^{viii} v době kdy se na manželství začíná nahlížet jako na veřejnou záležitost významnou pro stát a ustupuje

103 D 50, 1, 22, 1; C 5, 4, 10.

104 D 50, 16, 46, 1; D 1, 6, 6 kromě situace dlouhodobé nepřítomnosti manžela nebo pokud ten neprokáže, že je otcovství vyloučeno.

105 KARLIN-HAYTER, str. 140.

se od čistě soukromoprávní povahy manželství. Zavádí nejen zákaz manželství mezi únoscem a obětí, ale stanoví i postih vyhoštění pro rodiče, kteří by se sňatkem souhlasili. Je třeba si uvědomit, že edikt nechrání v první řadě oběť, ale naopak její rodiče, jejichž souhlas ke sňatku mohl být tímto způsobem vynucen proti jejich vůli. Naopak statut oběti byl až do *CIC* více než problematický, protože se vždy předpokládala určitá míra její spoluviny a oběť je trestána vždy, bez ohledu na to, zda došlo ke znásilnění a zda s únosem souhlasila. Trestem pro únosce je poprava, pro oběť stejně pokud souhlasila, přičemž nesouhlas musela projevit skutečně důrazně, např. zburcováním sousedů, únosce musel vniknout do domu násilím, vylomit dveře, atd. Za předpokladu, že oběť prokázala nesouhlas, byla potrestána „jen“ nemožností dědit po rodičích. Spolupachatelé byli trestáni stejně jako únosce, otroci potom upálením.¹⁰⁶

Až *CIC* zavádí legislativu, která má primárně za cíl chránit oběť. Zavádí nejen beztrestnost pro oběť a opakuje absolutní zákaz sňatku oběti a násilníka, ale navíc přináší finanční motivaci pro rodiče oběti, kteří by jinak se sňatkem souhlasili, majetek pachatele je konfiskován a stává se majetkem oběti jako její věno pro sňatek s jinou osobou, stejně jako je garantováno právo oběti neprovdát se vůbec.¹⁰⁷ Rodiče, kteří by chtěli zabránit stíhání únosce, případně oběť donutit ke sňatku, jsou trestáni vyhnanstvím.¹⁰⁸

1.6.6 Zánik manželství

Jak už bylo řečeno, okamžikem, kdy pomine *affectio maritalis* manželství zaniká. Nicméně tehdejší právní systém připouštěl rozloučení manželství pouze z konkrétních důvodů, pokud bylo manželství zrušeno jinak, skutečně došlo k jeho zániku, ale zároveň takové jednání přineslo nepříjemné právní následky tomu, kdo se na rozpadu podílel.

Manželství zaniká především smrtí jednoho z manželů, rozvodem *divortione*

106 Cod. Theod. 9, 24, 1, 2; Cod. Theod. 9, 25, 1; Grubbs, str. 180 – 183; NGUYEN, str. 109.

107 C 14, 13, 1.; C 1, 3, 53; C 9, 13, 1 a násl.; C 5, 17, 2.

108 C 14, 13, 3.

zapuzením *repudione* z taxativně stanovených důvodů a vojenským zajetím.

Pro rozvod byla sice stanovena *lege Iulia* procedura zahrnující povinnost prohlásit rozvod před sedmi svědky, avšak podle všeho nebyla příliš dodržována.¹⁰⁹ Nicméně je kladen důraz na povinnost demonstrovat rozvod nezpochybnitelným způsobem, např. vystavením rozvodového dopisu, ovšem už nikoliv povinnosti doručit ho povolané osobě.¹¹⁰

Nedodržení zákonných procedur mělo za následek sice zánik manželství, na druhou stranu některé právní účinky manželství přetrvaly až do řádně provedené procedury nebo do vzniku nového manželství u alespoň jednoho z rozvedených, jako důkaz vážné vůle k zániku manželství.¹¹¹ Používanou rozvodovou formulí byla slova: „*tuas res tibi habeto*“ nebo „*tuas res tibi agito*“, oznámení může proběhnout vůči manželskému partneru nebo vůči tomu v jehož moci je. Je možné rozvést se i se šíleným.¹¹²

Omezenou možnost rozvodu měla *liberta*, která se provdala za svého patrona. Po rozvodu se *liberta* mohla znovu provdat pouze se souhlasem patrona. Ten se ovšem vyžadoval pouze od toho, kdo otrokyni zakoupil za své peníze a pouze tehdy, pokud ji propustil ze své vlastní vůle, tj. ne např. v důsledku *fideicomissi*. Stejně tak pokud patron sám dá najevo nedostatek *affectionis*, např. na propuštěnku podá žalobu, znovu se zasnoubí atd., dává tím dostatečně najevo, že o další soužití s ní nestojí a *liberta* se může znovu provdat bez toho, že by potřebovala jeho souhlas, ať už jako manželka nebo jako konkubína.¹¹³ Další výjimkou je i skutečnost, že manželství mezi ní patronem nezaniká jeho válečným zajetím.¹¹⁴

Je vhodné si uvědomit, že pokud byl někdo z manželů *in potestate*, měl velkou pravomoc ve věci rozvodu jeho *pater familias*, zvláště v případě žen. Ačkoliv byla snaha neuvážené rozvody ze strany *patri familiae* omezit, přesto byl takový rozvod možný, pokud k němu měl vážný důvod. A pokud snad manželé v takovém sňatku

109 VRANA, str. 121.

110 C 5, 17, 8; C 5, 17, 6.

111 D 48, 5, 44; D 24, 1, 35; D 38, 11, 1, 1; D 24, 2, 3; VRANA, str. 125.

112 D 24, 2, 2.

113 D 23, 2, 50; D 24, 2, 11.

114 D 23, 2, 45.

přesto chtěli setrvat, tak bylo obvěnění či věno poskytnuté otcem neplatné. Toto právo nepřísluší matce, ale výhradně nositeli *patriae potestae*.¹¹⁵ Proto naopak i rozvod dohodou byl nepřipustný, pokud k němu nedal souhlas i zmíněný otec, trestem bylo vyloučení veškerých majetkových nároků na zmíněného, jinak rozvod samozřejmě platný byl, vzhledem k principu *affectio*.¹¹⁶ *Pater familias* měl i právo povolát dceru zpět domů, nicméně pokud toto provedl neoprávněně, měl její manžel možnost požadovat ji zpět, ovšem ne proti její vůli.¹¹⁷

Důvody rozvodu

Důvody rozvodu se od vzniku *CIC* několikrát změnily prostřednictvím *Novellae*. Z původní volnosti rozvodu ze strany muže a relativní volnosti ze strany ženy, se podle nejmladších *Novellarum* dostáváme do situace faktické nerozlučitelnosti manželství, k čemuž učinil první kroky již Theodosius.^{ix118}

Důvody rozvodu pro ženy poskytují podstatně užší prostor pro libovůli, než důvody stanovené pro muže. Důvodem je především trestná činnost manžela: pokud je manžel cizoložník, vrah, travič, vlastizrádce, padělatel, loupežník, zloděj dobytka, únosce, pokud znesvěcuje hroby, narušuje chrámy, nebo poskytuje úkryt loupežníkům, je možné ho zapudit. Dále to umožňuje jeho nevhodné chování: pokud přináší opovržení domu tím, že se stýká s nestoudnými ženami ve svém domě (k pohoršení své manželky), usiluje jí o život a dále pokud se dopouští specifické formy domácího násilí - pokud manželku zbičoval, což je trest vyhrazený otrokům a pro svobodnou ženu je nejhorší urážkou.¹¹⁹ Domácí násilí ze strany manžela (případně *patri familiae*) v jiné formě důvodem rozvodu není. Po určitou dobu je přípustným důvodem i impotence manžela, pokud není schopen styku alespoň dva roky, je to považováno mimo jiné i za dostatečně závažný důvod pro rozvod ze strany *patri familiae*, ovšem musí mu vrátit

115 C 5, 17, 4; C 5, 17, 5; D 24, 1, 32, 19.

116 C 5, 17, 12.

117 D 43, 30, 1; C 5, 4, 11; C 5, 17, 5.

118 Cod. Theod. 16, 1 a násl.

119 C 5, 17, 8 .

obvňení, on jim věno. Lhůta byla později prodloužena.¹²⁰ Pokud žena dodrží tyto důvody zapuzení manžela, potom má nárok na věno i obvňení, později i třetinu z jeho majetku, a smí se vdát po uplynutí vdovského roku. Naopak pokud důvody nedodrží, přijde o obojí, později přijde o třetinu výhradního majetku a nesmí se vdát následujících pět let, případný sňatek by byl neplatný a ona stížena *infamia*.¹²¹

Pro muže platí důvody obdobné, přesto má ve věci rozvodu větší volnost, bezdůvodný rozvod v jeho případě není překážkou dalšího sňatku. Muž se může oženit okamžitě i po neoprávněném rozvodu. Smí manželku zapudit, pokud je jeho manželka cizoložnice, vražedkyně, loupežnice, travička, únoskyně, znesvětelka hrobů, vykradačka chrámů, pokud vyhledává společnost jiných mužů bez manželova souhlasu, tráví noci mimo dům bez jeho souhlasu a bez vážného důvodu, chodí bez jeho souhlasu do divadla, na závodistiště *circus*, na zápasiště *harenarum*, klade mu nástrahy o život jedem, mečem nebo jinak, je vlastizrádkyně, padělatelka, a pokud na manžela vztáhne ruku ve zlém úmyslu, domácí násilí ze strany manželky bylo tedy oprávněným důvodem zapuzení. Stejně tak pokud si žena úmyslně přivodí potrat, ať už sama nebo s cizí pomocí, dále pokud je tak bezectná, že šla do lázně s cizími muži, a usiluje-li o další sňatek, ačkoliv je stále ještě provdaná.¹²²

Pro oba manžele platí, že uvedený důvod rozvodu musejí prokázat, jinak se jedná o neoprávněný rozvod se všemi následky.

Až do roku 542 je přípustný rozvod vzájemnou dohodou, který nevyžaduje uvedení žádného ze zákonem stanovených důvodů, ani jeden z manželů nemá nárok na vrácení věna či obvňení, žena musí dodržet pouze *temporem lugendi*.¹²³

Specifickou variantou přístupnou jak mužům, tak ženám, je rozvod *bona gratia*. Přichází ke slovu tehdy, pokud se jeden z manželů rozhodl vstoupit do kláštera. Navzájem si musejí vrátit věno a obvňení, jinak je bez sankcí, žena musí dodržet *temporem lugendi*.¹²⁴

120 C 5, 17, 10; Nov. 22, 6.

121 C 5, 17, 8; C 5, 17, 10.

122 C 5, 17, 8; C 5, 17, 11.

123 C 5, 17, 9.

124 C 1, 3, 52, 15.

Novella 117 přináší zásadní omezení důvodů rozvodu. Muž se smí rozvést pouze tehdy, pokud: jeho žena věděla o protistátním komplotu a neoznámila mu ho; pokud se dopustila *adulterii*, ovšem rozvodu musí předcházet žaloba na manželku i jejího spolupachatele, teprve v případě oprávněné žaloby je rozvod v souladu s konstitucí; pokud manželka manželovi usiluje o život, nebo pokud mu o život usiluje někdo jiný a manželka mu to neoznámí, ačkoliv o tom věděla; pokud žena chodí na hostiny a do lázní s cizími muži porušujíc tím manželův zákaz; pokud opustí dům bez manželova vědomí, s výjimkou návštěvy rodičů; pokud chodí do divadla, arény atd. bez vědomí nebo proti zákazu manžela. Skutečnost, že manžel vyžene ženu z domu z jiného důvodu a ona nemá možnost přespat u příbuzných, a proto musí strávit noc někde venku, není důvodem rozvodu.¹²⁵

Důvody rozvodu pro ženy jsou obdobné: pokud manžel věděl o protistátním komplotu a nečinil proti němu žádné opatření, resp. neoznámil to oprávněnému úřadu; pokud manželce usiloval o život nebo pokud věděl, že jiní usilují a nevaroval ji ani se jí nepokusil jiným způsobem ochránit; pokud ženu nutil k *adulterio* s jinými muži; pokud ji manžel obvinil z *adulterii* a neprokázal spáchání, nejen že jí náleží zákonný důvod rozvodu, ale i navíc pokuta ve výši 1/3 jeho zbývajících majetku, navíc on bude potrestán tak, jako by byla ona, pokud by *adulterium* prokázal; pokud se manžel stýká s milenkou v domě, kde bydlí s manželkou nebo pokud opakovaně navštěvuje cizí ženy v cizích domech, pokud za to byl opakovaně pokárán rodiči svými, své manželky, či jinou důvěryhodnou osobou, čímž je dlouhodobá nevěra muže poprvé vedena jako důvod rozvodu.¹²⁶ Naproti tomu domácí násilí v jakékoliv formě už oprávněným důvodem rozvodu není, ovšem pokud by manžel manželku bil holí nebo bičem, musí jí vyplatit částku ve výši obvěnění, která se stává jejím výhradní majetkem. Ovšem pokud bil manželku z důvodu, který je zároveň dostatečným důvodem rozvodu, obejde se to bez trestu pro manžela.¹²⁷

Novella 117 připouští jako další důvody rozvodu pro oba manžele: impotenci

125 Nov. 117, 8.

126 Nov. 117, 9.

127 Nov. 117, 14.

manžela od počátku sňatku; rozhodnutí vstoupit do kláštera; vojenské zajetí. Zároveň zakazuje rozvod po vzájemné dohodě, výjimkou je skutečnost, že obě strany chtějí dále žít v celibátu.

Trest za bezdůvodný rozvod je vcelku drastický, žena je předána biskupovi a do konce života odsouzena k detenci v klášteře, 2/3 jejího majetku náleží dětem a 1/3 klášteři, trestem pro manžela je ovšem pouze ztráta majetku. Až *Novella 127* zavádí z důvodu rovnosti stejný trest za bezdůvodný rozvod i za rozvod společným souhlasem pro oba, tj. doživotí v klášteře. V případě rozvodu dohodou se mohou manželé před doživotním trestem zachránit, pokud se rozhodnou, spolu dál žít, a stihnou takový smír uzavřít dříve, než jsou odvezeni.¹²⁸ Zákaz rozvodu dohodou ruší *Novella 140*, vydaná nástupcem na císařském trůně Iustinem II.^x

Zánik manželství jiným způsobem zahrnuje zotročení z trestu, kdy manželství samozřejmě zaniká, ovšem tato varianta je výrazným způsobem omezena. Justinian zrušil zotročení těch kteří byli odsouzeni na práce v dolech.¹²⁹ Vojenské zajetí je sice důvodem zániku manželství, ovšem až po čtyřech letech od zprávy o zajetí, resp. od okamžiku, kdy vzniknou pochybnosti o životě zajatého. Lhůta je později prodloužena na pět let následně deset let, jsou kladeny další překážky rozloučení takového manželství. Nakonec je vyžadována svědecká přísaha členů jednotky pohřešovaného manžela o tom, že je mrtev, následně musí manželka ještě rok čekat, pak teprve smí uzavřít další manželství. Pokud by porušila toto ustanovení, bylo by nové manželství neplatné a ona i partner by byli trestáni podle ustanovení o *adulterio*.¹³⁰ Zánik manželství z důvodu vojenského zajetí se posuzuje jako rozvod dohodou, tedy bez jeho negativních následků, strany na sebe nemají další nároky, tj. žena nemá nárok na obvěnění, pouze na věno a naopak.¹³¹ Vyhnanství na ostrov či zákaz ohně a vody zánik manželství nezpůsobuje, pokud trvá *affectio* a manželka má právo žalovat na vydání věna, které jinak propadá *fisco*.¹³² Stejně tak zánik manželství nezpůsobuje ani dlouhodobá nepřítomnost jednoho z manželů.

128 Nov. 127, 4; Nov. 134, 11.

129 Nov. 22, 9.

130 C 5, 17, 7; Nov. 22, 7; Nov. 22, 14; Nov 117, 11.

131 D 24, 2, 6.

132 D 24, 1, 13, 1; D 48, 20, 5, 1; C 5, 17, 1 .

1.7 *Concubinatus*

Jedná se o faktický stav, dlouhodobé soužití svobodných osob (*ingenui i liberti*), kterým chybí *affectio maritalis*. Podle *CIC* je považováno pro ženu za nedůstojné, kromě soužití *libertae* s patronem.¹³³ Konkubíně nepřísluší označení *mater familias*. Tato forma soužití je typická pro osoby, mezi kterými byl sňatek vyloučen pro některou překážku manželství. Na osoby zúčastněné na *concubinatus* se nevztahují ustanovení o cizoložství, žena musí být starší 12 let, po smrti partnera se nesmí stát konkubínou jeho syna. *Liberta* nesmí opustit patrona proti jeho vůli, jak už bylo řečeno, resp. bez jeho souhlasu se nesmí vdát. V *concubinatu* by měly setrvávat pouze ženy se zvláště nízkým společenským statutem.

Mezi oběma partnery by měl být velký společenský rozdíl, tehdy se *concubinatus* presumuje a ke sňatku by byla vyžadována smlouva, naproti tomu, pokud jsou stejného společenského postavení, zvláště pokud se jedná o osoby výše společensky postavené, presumuje se sňatek, *concubinatus* pouze tehdy, pokud to muž oznámí veřejně před svědky.¹³⁴ Striktní monogamie platí i pro *concubinatum*, není možné žít zároveň v manželství a mít konkubínu.¹³⁵ Následný sňatek s konkubínou je samozřejmě možný, ovšem jak už bylo řečeno, k platnosti je vyžadována svatební smlouva a veřejný sňatek. Takovou smlouvou je později možné nejen legitimovat děti z *concubinatus*, ale i děti, které se případně propuštěnce – konkubíně či manželce narodily ještě jako otrokyni a takové děti získávají status na svobodě narozených.¹³⁶ Až do *Novellae* 89, 15 jsou pouze tyto děti považovány za *liberos*

133 D 23, 2, 41.

134 D 25, 7, 1; D 25, 7, 2; D 25, 7, 3.

135 C 5, 26, 1.

136 Nov. 18, 11; Nov. 79, 3.

naturales a pouze takové děti mohou být legitimovány.¹³⁷

1.8 *Contubernium*

Jako *contubernium* označujeme vztah, kde alespoň jeden z partnerů má status otroka. Otroek nemůže uzavřít *matrimonium iustum*, především z nedostatku *connubii*, nicméně faktický vztah, kde jedním nebo oběma partnery jsou otroci, může mít určitou právní relevanci. Tak dva otroci mezi sebou mohli uzavřít manželství *de facto* a to včetně věna, které otrokyně poskytovala ze svého *peculii*. Pokud byli z otroctví propuštěni, mohlo toto faktické partnerství dále pokračovat jako *matrimonium iustum*, a zmíněné kvazivěno se stalo věnem skutečným.¹³⁸

2 *Ekloge*

2.1 Vznik a struktura

Ekloge je právní příručkou, nikoliv souborem konstitucí. Byla vydána císařem Leonem III. Syrským, zakladatelem Syrské dynastie, roku 726. V předmluvě je jako spoluautor uváděn i jeho syn Konstantin, pozdější Konstantin V. Kopronymos. Vzhledem k tomu, že v době prvního vydání *Ekloge* byl Konstantin osmiletým chlapcem, je jeho účast na publikování této právní příručky pravděpodobně pouze nominální.^{xi} Z tohoto důvodu některé zdroje uvádějí jako rok první edice rok 741.¹³⁹

Ekloge je unikátní především svou formou právní příručky, která je značně odlišná od

137 Nov. 89, 15.

138 D 23, 3, 39; FRIER, Bruce W., MCGINN, Thomas A. Casebook on Roman Family Law, str. 33.

139 KAZHDAN, Alexander P., et al. The Oxford english dictionary of Byzantium . 1st edition. New York : Oxford University Press, 1991, heslo Ecloga.

předchozích právních památek, především *CIC*, jehož podstatnou částí je souhrn císařských konstitucí.¹⁴⁰ *Ekloge* je první z několika revizí *CIC*, které byly výsledkem v podstatě neustálé snahy o přizpůsobení právního systému skutečným potřebám společnosti, které naneštěstí nikdy nebyly úplně úspěšné.

Ekloge vychází v době ikonoklastických sporů, jejichž oficiálním předmětem byl spor o možnost zobrazování náboženských motivů i živých bytostí. Nicméně důvody neklidu ve společnosti byly podstatně širší, ať už se jednalo o útoky Arabů, vznik Bulharského státu či obnovení Západořímského císařství Karlem Velikým. Říše se ocitla nejen v politické, ale i v ekonomické krizi, státní finance byly vyčerpány dlouhými boji na hranicích říše, zvyšování daní, které mělo tyto výdaje pokrýt, zase příliš zatěžovalo především venkovské obyvatelstvo.

Nicméně občanská válka měla i řadu pozitivních následků. V první řadě zlepšení finanční situace státu a zároveň omezení moci církve, která díky předchozím vládcům získala neobyčejně rozsáhlý majetek a moc ve společnosti, především v podobě klášterů a mnišských komunit. Ty byly částečně zbaveny svého majetku, který jim nebyl vydán zpět ani po obnovení ikonodulství. Spory o ikony pokračovaly více než sto let, kult obrazů byl dočasně obnoven za vlády císařovny Ireny.^{xii} Nicméně boje definitivně ukončil až koncil svolaný císařovnou Theodórou, která vládla za nezletilého Michala III.^{xiii} konečným vítězstvím kultu obrazů roku 843.

Toto období je poznamenáno nejen náboženskými a politickými spory, ale i poklesem až úpadkem vzdělanosti, tradičně přisuzované protiintelektuálním tendencím příznivců ikonoklastismu. Samotnému Leonovi III. je přisuzováno vlastnoruční zapálení konstantinopolské university i se všemi profesory, kteří odmítli přistoupit na ikonoklastické názory. Jedná se o jakési období temna, období politického i náboženského neklidu, poznamenaného vnitrostátními spory a tlakem z okolních oblastí, které trvá až do *makedonské renesance*.^{xiv} Z tohoto období se zachovalo minimum literárních památek, mimo jiné i proto, že po vítězství ortodoxie v roce 843 nechala císařovna Theodóra ikonoklastická díla spálit.¹⁴¹

140 KAZHDAN, 1991, heslo *Ecloga*.

141 DOSTÁLOVÁ, str. 145, 146.

Tato práce pracuje s *Ekloge* ve dvou edicích, z nichž ta první je ve formě první edice z roku 726, druhá je pozdější, pravděpodobně z druhé poloviny 9. století, vydaná za období vlády tzv. Makedonské dynastie a je ovlivněna dalšími právními díly, kterými je především *Procheiros nomos* a *Epanagogé* vydanými v té době.^{xv}

Ekloge v první edici obsahuje 18 knih, každá kniha je uvozena krátkým úvodem. Obsahuje právo hmotné i procesní, soukromé i veřejné, včetně práva trestního. První tři knihy se zabývají manželským právem. První edice byla velmi rychle doplněna o část s názvem *Appendix Eclogae*, která obsahuje další předpisy trestní, úpravu již zmíněnou v *CIC*, nebo naopak přináší legislativu novou, např. obnovení některých překážek sňatku.¹⁴²

Jako pouhá právní příručka je *Ekloge* do určité míry neúplná. Je pravděpodobné, že *Ekloge* upravuje oblasti sporné, zapomenuté či takové, kde došlo k vydání nových konstitucí upravujících danou problematiku odlišně od *CIC*. Ostatní ustanovení *CIC*, která v *Ekloge* nejsou obsažena vůbec nebo v pozměněné podobě, byla dále účinná, což můžeme dovozovat především na základě novější edice, která obsahuje řadu ustanovení která známe z *CIC*, v nejstarší edici ovšem neobsažená.

Autoři se v předmluvě nejstarší edice *Ekloge* přímo odvolávají na *CIC*, ze kterého vyňali potřebná ustanovení, revidovali je v křesťanském, humánnějším duchu. Ten nacházíme především v nahrazení některých trestů smrti tresty mrzačícími, které byly do určité míry ovlivněny orientálními zvyky, či tresty tělesnými.¹⁴³ I tresty mrzačící jsou postupně nahrazovány tresty tělesnými, až na výjimky, jakými je například homosexuální styk mezi muži apod.¹⁴⁴ Členové kompilační komise nejsou známí.

Důvodem vydání této právní příručky ovšem nebyla pouze potřeba revidovat tresty, ale i skutečnost, že latina byla v té době již jazykem neužívaným a to i mezi právníky. Právě v tomto období definitivně zaniká její výuka v Konstantinopoli. Stejně

142 FRESHFIELD, Edwin Hanson. A manual of Roman law, the Ecloga : published by the emperors Leo III and

Constante V of Isauria at Constantinople A.D. 726, rendered into English by Edwin Hanson Freshfield, M.A. 1st edition. Cambridge [Cambridgeshire] : University Press, 1926, str. 8.

143 DOSTÁLOVÁ, str. 145, 146.

144 KAZHDAN, 1991, heslo Ecloga aucta.

tak upadá i studium práva, Bejrút, někdejší kolébku právnických studií, obsazují Arabové.¹⁴⁵ Znalost latiny byla v té době již výjimkou, proto vznikla potřeba praktické právní příručky v jazyce používaném běžným obyvatelstvem říše. *Ekloge* je psána řecky.¹⁴⁶ Jak už bylo řečeno, *Ekloge* měla za úkol přiblížit normy obsažené v *CIC* především císařským úředníkům v provinciích, kteří nejen že neuměli latinsky, ale navíc zpravidla neměli žádné právnické vzdělání, přesto často zastávali post provinciálních soudců.

Ekloge měla neobyčejný význam pro celou oblast pod vlivem Byzantského císařství, oblast Velké Moravy nebyla výjimkou, jak uvedeme později. Stala se vzorem či inspirací řady slovanských ale např. i arabských zákoníků.¹⁴⁷

Ekloge je v Byzantské říši široce užívána minimálně do období Makedonské dynastie, kdy je odmítnuta jako plod vytvořený heretickým císařem, který podporoval ikonoklastické hnutí. Císaři nové dynastie vytvořili dvě kompilace, které měly být předvojem nové kodifikace. Jednalo se o příručku *Epanagoge*, která nebyla nikdy oficiálně publikována, a *Procheiros Nomos*.¹⁴⁸ Nicméně *Ekloge* v upravené podobě je užívána dál a to ještě ve 12. století pro oblasti Sicílie.¹⁴⁹

Po *Ekloge* následuje řada dalších právních příruček či zákoníků z nichž za nejvýznamnější můžeme považovat sbírku jménem *Basilika* vydanou v druhé polovině 9. století.¹⁵⁰ Na sbírce se podíleli především Leon VI. Moudrý a Basileos I., zakladatel Basilejské dynastie. Jedná se o sbírku psanou řecky, skládající se ze 60 knih v šesti svazcích, která aspirovala na dílo rozsahu *CIC*, kterým byla silně inspirována, motivována stejnou snahou odstranit všechno staré a nepoužívané a reformovat právní systém. Velmi silně byla ovlivněna i *Ekloge*. Nicméně *Basilika* se nakonec stala pouze

145 DOSTÁLOVÁ, str. 42, str. 161.

146 GEANAKOPLOS, Deno John. Byzantium : Church, Society and Civilization Seen through Contemporary Eyes. 1st edition. Chicago : Univ. of Chicago Pr., 1984, str. 77.

147 KAZHDAN, 1991, heslo Ecloga.

148 GEANAKOPLOS, str. 79.

149 FRESHFIELD, Edwin Hanson. A manual of later Roman law, the Ecloga ad Procheiron mutata : founded upon the Ecloga of Leo III and Constantine V of Isauria, and on the Procheiros nomos of Basil I, of Macedonia, including the Rhodian maritime law edited in 1166 A.D. 1st edition. Cambridge : Printed at the University Press, 1927, str. 1.

150 Pojem *Basilika* je používán až od 11. století.

jakousi učebnicí práva pro praktické použití nevhodnou.¹⁵¹

2.2 *Status familiae*

Ekloge přináší zásadní novinku v oblasti rodinného práva. *Patria potestas*, jak ji známe z předchozích období vývoje římského práva, prochází podstatnou změnou. Je silně omezena, jejími nositeli jsou oba rodiče a dosažením 25. roku věku dítěte naprosto zaniká, bez ohledu na společenský status či pohlaví.¹⁵²

Sui iuris se stává každá svobodná žena 18. rokem věku, muž 20. rokem, nicméně do 25 let je jak mužům, tak i ženám, ustanoven opatrovník pro některé záležitosti. Souhlas obou rodičů je nezbytný pro uzavření manželství až do okamžiku plné dospělosti, tj. 25 let věku, pro obě pohlaví.¹⁵³ Po 25. roce může muž i žena uzavřít sňatek podle vlastní vůle, stejně tak jako do manželství vůbec nevstoupit, případně žít „neřestným“ životem, to vše bez ohledu na názor rodičů rodičů. Ti potomka, zvláště ženu, za takové jednání mohou postihnout vyděděním za předpokladu splnění určitých podmínek. Těmi je především skutečnost, že dceři opatřili vhodnou partii pro sňatek do jejich 25 let, kterou ona odmítla a po dosažení tohoto věku se oddávala nevhodnému stylu života. V případě, že sňatek nesjednali ovšem nemají dceru právo vydědit. Podstatné následky má i situace, kdy rodiče odmítli pořídit věno či jiným způsobem bránili dceři v rodinném životě.¹⁵⁴

Souhlas se sňatkem u osob nedospělých je pro uzavření sňatku nezbytný a nárok na souhlas je odpírán především marnotratnému synovi. Stejně tak, pokud se nachází rodiče v zajetí a potomek se ožení dříve než za tři roky, tak případné manželství může být zneplatněno v důsledku nesouhlasu rodičů.¹⁵⁵

151 DOSTÁLOVÁ, str. 161; KAZHDAN, 1991, heslo Basilika.

152 FRESHFIELD, 1926, str. 18, str. 23; Ekl. c. II, 1; Ekl. c. VI, 3; Ekl. c. VI, 6.

153 Ekl. c. II, 1; FRESHFIELD, 1926, str. 23; FRESHFIELD, 1927, str. 73, I, 11.

154 Ekl. c. VI, 13; FRESHFIELD, 1927, str. 144, XXIII, 3; FRESHFIELD, 1927, str. 105, VIII, 27 – 30; FRESHFIELD, 1927, I, 21; Ekl. c. VI, 13; str. 144, XXVIII, 3.

155 Ekl. c. II, 1; FRESHFIELD, 1927 str. 73, I, 19, pozn. 1 k tomuto ustanovení.

2.3 Manželství podle *Ekloge*

Osud manichejců tehdejší církevní hodnostáři považovali za dostatečně varovný, proto striktně odsuzovali a potlačovali veškeré křesťanské sekty, které byly považovány za příliš asketické. Poté co ztratili vliv enkratité či messaliáni, je manželství opět společností aprobovaná životní cesta, celibát je postupně omezován, ačkoliv z hlediska teologického je hoden obdivu. Koncil v Gangře v roce 340 striktně zakazuje odmítání manželství pod hrozbou klatby, stejně jako celibát, ke kterému dotyčný přistoupil z odporu k sexuálnímu životu v manželství, vdaným ženám zakazuje přistoupit k sexuální abstinenci pouze z důvodu, že cítí k intimním manželským stykům odpor. Stejně tak odsuzuje každého, kdo by jednal s vdanými či ženatými osobami s opovržením a arogancí. Odsuzuje také všechny ty, kteří by odmítli přijmout svátost eucharistie od ženatého kněze. Jediný akceptovaný důvod celibátu je posvátnost celibátu samotného.¹⁵⁶

Stejně významná je i církevní doktrína týkající se druhých a dalších sňatků. Církevní teorie hovoří jasně, manželství je striktně monogamní a to manželství jediné, manželské pouto smrtí jednoho z manželů nezaniká.

Jan Zlatoústý uvádí dva důvody uzavření manželství: cudnost a reprodukce, z nichž preferoval především cudný život. Druhý sňatek je spíše tolerován, nikdy doporučován, a to pouze jako obrana před neschopností ubránit se hříchu. Také starší vydání *Ekloge* hovoří pouze o prvním a druhém sňatku, další v úvahu vůbec nebere. Třetí sňatek je považován za nepřipustný. Pozdější edice ovlivněná sbírkou *Procheiros Nomos* připouští i sňatek třetí, na základě konstituce Leona VI., který ji ovšem sám porušil a oženil se počtvrté, čímž zavdal příčinu řadě církevních sporů.¹⁵⁷ Doktrína východní církve se tady tak velmi výrazně odlišuje od názorů církve západní, která neumožňuje rozvod v žádném případě a naopak po ovdovění neklade překážky dalším sňatkům.¹⁵⁸

156 MEYENDORFF, 1990, str. 99, 100.

157 FRESHFIELD, 1927, str. 133, XVIII, 17; Ekl. c. II, 11.

158 MEYENDORFF, 1990, str. 101.

Církev po dlouhou dobu nezasahovala do civilních předpisů týkajících se uzavírání sňatků, přestože manželství věnovala velkou pozornost. Vliv na sexuální chování členů církve samozřejmě uplatňovala a přestupky proti církevním předpisům trestala církevními tresty, především časově omezeným zákazem přijímání. Tak za druhý sňatek je trestem zákaz na jeden až dva roky, za třetí sňatek pak na tři až čtyři roky a takové soužití je považováno za smilstvo.¹⁵⁹ Církev odmítá žehnat takovým sňatkům, což se od devátého století jeví jako nemožnost takový sňatek vůbec uzavřít vzhledem k nezbytnosti církevního obřadu. Výše zmíněné se týká především druhého a následného sňatku po ovdovění jednoho z manželů; po rozvodu byl jakýkoliv další sňatek více než nedoporučován, příkladem je skandál, který způsobil Konstantin VI., když se roku 795 rozvedl se svou první manželkou Marií z Amnie a následně se oženil s Theodotou.^{xvi}

Se sňatkem byla spojena celá řada tradičních rituálů nekřesťanského původu, z nichž některých se lidé odmítali vzdát. Ortodoxní církev proti nim nejdříve bojovala, až nakonec je převzala do svého repertoáru. Jedná se o výměnu svatebních prstenů a především korunovaci novomanželů, kterou prováděl nejdříve otec ženich, v pozdějším období kněz v rámci církevního požehnání manželům. Požehnání a jeho další složky kněz provádí v den nebo v předvečer sňatku nejdříve v domě manželů, od osmého století se pak celý svatební obřad běžně odehrává v kostele.¹⁶⁰

Ačkoliv celibát je společensky nejen přijatelný ale i oceňovaný, přesto je sňatek běžnou součástí života většiny populace a navíc je doporučován jako prevence hříchu a záruka reprodukce populace. Proto *Ekloge* stanoví řadu opatření, která povzbuzují rodiče a opatrovníky k vyhledávání vhodných životních partnerů pro své děti či svěřence a směřujících k ochraně manželství. Ta spočívala především v omezení rozvodu na několik specifických důvodů, dále v postupném omezování dalších sňatků vzhledem k vývoji církevní doktríny. Leon VI^{xvii} zavádí do civilního práva církví prosazovaný zákaz čtvrtého sňatku, kdy sankcí je neplatnost sňatku a nelegitimita dětí z takového manželství narozených. Církevní právo stíhá řadou sankcí každý sňatek kromě prvního; druhý a další sňatek přinášel i v civilním právu řadu překážek jeho uzavření,

159 MEYENDORFF, 1990, str. 102.

160 MEYENDORFF, 1990, str. 105, 106.

především majetkových, zvláště pokud žily děti z předchozího manželství.

2.3.1 Zasnoubení

Minimální věk pro zasnoubení je stanoven na sedm let pro chlapce i dívky. Podmínkou zasnoubení je především souhlas rodičů či poručníka a souhlas snoubenců samotných., Dále pak neexistence překážek zasnoubení, kterými je především společenský status a příbuzenství, pokrevní i duchovní.¹⁶¹

Překážkou je pravděpodobně i hereze jednoho ze snoubenců. Ačkoliv *Ekloge* takovou neplatnost přímo neuvádí, považuje ovšem herezi za delikt někdy stíhaný i smrtí. Dá se předpokládat, že sňatky mezi ortodoxními a heretiky byly přesto vcelku časté, v důsledku čehož vznikaly pravděpodobně spory o zrušení takové zasnubní smlouvy a závdavek. Až *Procheiros Nomos* a edice jím ovlivněná přináší jakousi oficiální akceptaci takových zasnoubení, resp. stanoví podmínky zániku zasnubní smlouvy a právní režim závdavku.¹⁶²

Zasnubní smlouva vzniká uzavřením písemné smlouvy, zaplacením závdavku nebo slibem jeho zaplacení, písemně či přes prostředníka.¹⁶³ Závdavek není nebytnou součástí zasnubní smlouvy, nicméně co je ve smlouvě dohodnuto je poté možné vymáhat.

Zrušení zasnubní smlouvy je možné ze i strany snoubenců samotných. Zrušení obvykle obnáší řadu sankcí, nicméně smluvně je možné podmínky upravit odchylně. Tyto sankce jsou přísnější pro ženu (resp. její rodinu či poručníka). Pokuta za zrušení zasnubní smlouvy je v případě zrušení ze strany muže ve výši závdavku, pokud ten byl dohodnut, v případě ženy jeho dvojnásobek.¹⁶⁴ Ačkoliv se strany mohou dohodnout odchylně, přesto je strana snoubenky vždy povinna hradit pokutu vyšší, resp. pokud

161 Ekl. c.I, 1.

162 FRESHFIELD 1927, str. 72, I, 9.

163 Ekl. c. I, 1.

164 Ekl. c. I, 1.

byla ve smlouvě dohodnuta částka, kterou v případě neoprávněného zrušení zasnub platí muž, žena musí ve stejné situaci vždy uhradit pokutu ve stejné výši navíc vedle pokuty, která je stanovena pro její stranu.¹⁶⁵

Do 15 let věku včetně mohou bez sankcí zasnoubení zrušit sirotci, za které sjednala zasnoubení jiná osoba, obvykle poručník. Pokud tak ovšem neučiní, je jejich závazek platný a jeho zrušení podléhá stejným pravidlům jako zrušení zasnoubení jiných osob.¹⁶⁶ Možnost zrušení zasnoubení bez sankcí pak zavádí i *Procheiros Nomos*, a ta se zobrazuje v pozdější edici *Ekloge*: pokud jeden ze snoubenců nevěděl o neortodoxní orientaci druhého snoubence v době zasnub, může od smlouvy odstoupit bez nároku protistrany na pokutu, naopak za předpokladu, že obě strany věděly o svých náboženských stanoviscích, je zrušení zasnoubení podřízeno sankcím, jak bylo dohodnuto ve smlouvě nebo podle zákona.¹⁶⁷

Zásnubní smlouva je závazná pro obě strany, přičemž pro ženu přináší omezení ve formě zákazu styku s jiným mužem; jednalo by se o formu *adulterii*. Po dobu dvou let od uzavření smlouvy se žena by se neměla zasnoubit s jiným mužem, pokud po uplynutí lhůty muž odmítá sňatek uzavřít, může snoubenka zasnoubit či vdát podle své volby, přičemž není povinna vracet nic z toho, co bylo dáno na základě zásnubní smlouvy.¹⁶⁸

Podle novější edice *Ekloge* složením řádových slibů zásnubní smlouva zaniká a to bez nároku na pokutu, nicméně dary se vrací. Pokud *sponsus* vstupuje do kláštera, smlouva zaniká, nicméně pokud již se snoubenkou měl pohlavní styk, je povinen jí vyplatit odškodné.¹⁶⁹

2.3.2 Překážky sňatku

165 Ekl. c. I, 2; tj. obvykle dvojnásobek.

166 Ekl. c. I, 4.

167 FRESHFIELD, 1927, str. 11; FRESHFIELD, 1927, str. 72, I, 9 a poznámka na konci kapitoly.

168 Ekl. c. I, 3; Novější edice upravuje specifickou situaci jejímž průvodním jevem je dvojitá zasnoubení: FRESHFIELD, 1927, str. 71, I, 4.

169 FRESHFIELD, 1927, str. 73, I, 16.

Minimální věk pro uzavření sňatku je stanoven na 13 let pro ženy a 15 let pro muže.¹⁷⁰ Pozdější edice pak zavádí přísné sankce za nedodržení minimálního věku snoubenců, pokud by bylo přistoupeno k ceremoniím spojeným s uzavřením manželství dříve, je takový svazek považován za neplatný, věno je konfiskováno státem a určitým postihem je stížen i kněz, který ceremonii provedl.¹⁷¹

Manželství je striktně monogamní, bigamista je trestán bičováním, druhé manželství je neplatné a děti z takového svazku jsou nelegitimní.¹⁷²

Překážkou sňatku je samozřejmě příbuzenství, pokrevní i spirituální. Spirituální nově do druhého stupně, tj. pro sňatek není přípustná nejen kmotřenka, ale i její matka, stejně tak je zakázán sňatek mezi kmotrovým synem a kmotřenkou nebo její matkou. Pokrevní potom v řadě přímé absolutně, v linii pobočné do 4. stupně, bez ohledu na legitimitu původu těchto osob. Nicméně církevní právo jde v prohlubování této překážky podstatně dál a za zakázaný považuje ještě sedmý stupeň.¹⁷³ Dále pak příbuzenství, které vzniklo na základě manželství a adopce a to i po zániku tohoto vztahu. Mezi těmito osobami není přípustné ani manželství ani zasnoubení. Výjimka ze zákazu levirátních sňatků je stanovena pro Egypt.¹⁷⁴

Incestní manželství je absolutně neplatné, v případě blízkých pokrevních příbuzných stíháno trestem smrti, v případě právních svazků vzniklých sňatkem obvykle useknutím nosu.¹⁷⁵

Překážkou je i *raptus*. Starší edice *Ekloge* stíhá *raptum* pouze v případě znásilnění oběti. Pozdější edice *Ekloge* pak zachovává legislativu stíhající *raptum* stanovenou v *CIC*, nicméně rozlišuje únos páchaný ozbrojeným a neozbrojeným pachatelem. V případě pachatele ozbrojeného je trestem stětí a spolupachatelé jsou zmrskáni a jsou jim

170 Ekl. c. II, 1.

171 FRESHFIELD, 1927, str. 72, 73, I, 10.

172 Ekl. c. XVII, 35.

173 MEYENDORFF, 1990, str 103.

174 Ekl. c. II, 2; Ekl. c. II, 3; Ekl. App. V, 2.

175 Ekl. c. XVII, 33 a násl.

useknuty nosy. Naopak neozbrojený pachatel je potrestán useknutím ruky a spolupachatelé jsou trestáni bičováním, oholením a vyhnanstvím. Je zakázán sňatek mezi obětí znásilnění a násilníkem, bez ohledu na souhlas otce oběti.¹⁷⁶

Ekloge znovu zavádí překážku v podobě společenského statutu: osoba urozená, tj. statutu senátora nebo podobné společenské úrovně, nesmí vstoupit do manželství s osobou nízkého rodu. Zákaz stanoví překážku v podobném rozsahu jaký stanovila *lex Julia et Papia Poppaea*, tj. zakazuje především sňatek mezi muži urozeného původu a ženami z nízkých profesí, jako jsou otrokyně a její dcera, propuštěnka a její dcera, švadlena, prodavačka, a jejich dcera, nebo dcera majitele nevěstince apod.¹⁷⁷ Takový sňatek je stížen neplatností.¹⁷⁸

Otrokům povolil uzavírat platné církevní sňatky až Alexios I. Komnenos v roce 1095.¹⁷⁹ Nicméně pokud otrok se souhlasem pána uzavřel sňatek s osobou svobodnou, stával se tím i on svobodným.¹⁸⁰ Stejně tak pokud majitel otrokyně přistoupí k vytvoření věna pro otrokyni, tehdy se tato otrokyně stává svobodnou, včetně dětí, které nejen že se stávají svobodnými, ale navíc se stávají i legitimními dětmi otce a jsou v jeho moci.¹⁸¹ Intimní styky ženy s jejím vlastním otrokem jsou trestány více než přísně, otrok je trestán smrtí upálením, navíc děti z takového svazku jsou sice svobodné, ale nemohou dědit po své matce a to ani ze závěti.¹⁸²

Platí absolutní zákaz sňatků mezi křesťany a židy obsažená v *CIC.*.

Specifickou překážkou obsaženou v novější edici je marnotratnost. Rodiče mohou marnotratnému synovi odmítnout souhlas ke sňatku bez právních následků, které by jinak takové odepření mělo, tudíž se dotyčný až do plné dospělosti nemůže oženit.¹⁸³

Obecně můžeme říci, že překážky sňatku se prohlubují, tak jak stoupá vliv církevního práva a snižuje se prostupnost mezi společenskými třídami.

176 FRESHFIELD, 1927, str. 78; Ekl. c. XVII, 24 a násl.; FRESHFIELD, 1927 str. 142, XXII .

177 Ekl. App. c. V, 1.

178 Ekl. App. c. V, 1; FRESHFIELD, 1927, str. 132, XXVIII, 14-16.

179 MEYENDORFF, 1990, str. 105.

180 Ekl. c. VIII, 3.

181 FRESHFIELD, 1927, str. 133, XXVIII.

182 Ekl. App. c. V, 4.

183 FRESHFIELD, 1927, str 73, I, 14.

2.3.3 Vznik manželství

Vzhledem k tomu, že manželství už z pohledu státu ani církve není soukromoprávní záležitostí, i princip *affecti maritalis* je velice oslaben, resp. jeho jediným projevem je nutnost souhlasu snoubenců. Toto oslabení se týká nejen vzniku, ale i zániku manželství. Proto v případě zániku manželství z jiného než zákonem předpokládaného důvodu je pravděpodobné, že některé právní následky přetrvají, jako např. nemožnost dalšího církevního požehnání. Od roku 912, kdy Leon VI. stanoví definitivně nutnost církevního obřadu pro platnost manželství, to znamená nemožnost dalšího sňatku.¹⁸⁴

Jak už bylo řečeno, manželství uzavírají osoby předepsaného věku, mezi kterými neexistuje překážka uzavření sňatku, které se sňatkem souhlasí, stejně tak musí souhlasit jejich rodiče. Samotný akt může proběhnout ústně i písemně. Publicita aktu je důrazně vyžadována. V případě osob nemajetných, které uzavírají sňatek pouze ústní formou, bez potřeby písemné smlouvy o věnu, je požadováno uzavření sňatku buď formou církevního požehnání nebo alespoň „před přáteli a svědky“. Naopak tajné sňatky jsou v pozdější edici výslovně zakázány.¹⁸⁵

Nicméně situace, kdy existence sňatku byla popírána manželem, byly zdá se časté, proto je zakotvena nevyvratitelná domněnka manželství, která v podstatě vylučuje *concubinatum* mezi osobami, mezi kterými navzájem neexistuje překážka manželství. Za předpokladu, že muž uvedl svobodnou ženu do svého domu, žil zde s ní a pověřil jí vedením domácnosti, tehdy je takové soužití považováno za sňatek, nikoliv za *concubinatum*. V případě, že dotyčný ženu vyžene bez zákonného důvodu pro rozvod, ona má nárok nejen na svůj majetek, ale i na čtvrtinu jeho majetku.¹⁸⁶ Je otázkou, zda za takových podmínek manželství zaniká.

184 MEYENDORFF, John. Marriage: an Orthodox perspective. 3rd rev. edition. [s.l.] : St Vladimir's Seminary Press, 1984, str. 26.

185 Ekl. c. II, 9; FRESHFIELD, 1927, str. 90, IV, 10.

186 Ekl. c. II, 9.

Osoby majetné nutně uzavírají písemnou svatební smlouvu, jejímž základem je smlouva o věnu, vždy je vyžadována publicita aktu, svatební smlouva by měla být uzavřena před třemi svědky. Nově se nevyžaduje obvěnění ve stejné výši, jako věno, které přináší nevěsta, přičemž obvěnění by mělo být upraveno samostatnou smlouvou. Obsahem svatební smlouvy je především úprava věna ke kterému muž obvykle přidává podíl ve výši jedné čtvrtiny, kterou dědí v případě, že manželka zemře bezdětná, v případě smrti muže žena dědí věno včetně této čtvrtiny.¹⁸⁷

Režim věna i obvěnění je obdobný jako v předchozích obdobích. Věno má ve správě muž, který je povinen ho zachovávat v nezmenšené výši, především pro děti narozené z tohoto svazku.¹⁸⁸

Církevní ceremoniál spojený se svatbou byl po dlouhou dobu vyhrazen vyšším společenským vrstvám, od šestého století cařihradský patriarcha běžně žehná císařským svatbám, po dlouhou dobu církevní požehnání bylo jakýmsi dalším krokem po civilním uzavření. *CIC* i *Ekloge* uvádí církevní ceremoniál jako alternativní formu uzavření sňatku, nezbytným se církevní rituál stává až za vlády Leona VI., který ve své *Novella 89* z roku 912 stanoví církevní sňatek jako výlučnou formu uzavření manželství, tehdy také získává církev i výlučnou pravomoc nad rozvody, manželskými spory atd.¹⁸⁹

2.3.4 Zánik manželství

Manželství zaniká především smrtí jednoho z manželů a rozvodem. Žena musí za všech okolností dodržet zákaz sňatku po dobu dvanácti měsíců po zániku manželství. Pokud by se provdala dříve, nebo porodila dítě, jehož otcem evidentně není mrtvý manžel, ztrácí nárok na dědictví po manželovi a věno, muž, který by se sní oženil v tomto zakázaném období pak ztrácí právo na majetek po zesnulé manželce ve prospěch dětí z

187 Ekl. c. II, 4.

188 Ekl. c. II, 5 a násl.; FRESHFIELD, 1927, str. 90, IV, 8.

189 Nov. 74, 5; Ekl, c. II, 9; MEYENDORFF, 1990, str. 105.

tohoto manželství.¹⁹⁰

Rozvod

Možnosti rozvodu jsou více než omezené. Šílenství jednoho z manželů výslovně neumožňuje zánik manželství.¹⁹¹

Důvody rozvodu jsou velmi úsporné. Pokud je muž pro impotenci neschopen styku po tři roky od vzniku manželství, pak může žena nebo její rodiče přistoupit k rozvodu. Žena si v takovém případě ponechává věno i veškeré dary učiněné před i po vzniku manželství.¹⁹² Žena dále může zapudit manžela, pokud ten jí usiluje o život, pokud ví o takovém spiknutí a ženu neinformuje, a pokud je malomocný.¹⁹³

Muž může ženu zapudit pokud ta spáchá *adulterium*, pokud mu usiluje o život nebo pokud ví o takovém spiknutí, ale manžela neinformuje, a pokud je nakažena malomocenstvím.¹⁹⁴ *Appendix* potom zařazuje i důvody zapuzení, které známe z *CIC*: pokud bez vědomí manžela pije nebo se koupe s cizími muži, pokud bez manželova souhlasu spí mimo dům jinde, než u svých rodičů.¹⁹⁵

Co se týče zániku manželství válečných zajatců, nejstarší edice *Ekloge* úpravu neobsahuje, až v pozdějším vydání je obsažena úprava převzatá z *Novellae 22*. Pokud je jeden z manželů v zajetí, druhý nemůže uzavřít manželství dříve, než za pět let od zmizení. Pozdější edice stanoví, že žena musí čekat na manžela, který je v zajetí, 12 let. V případě, že muž odjel na obchodní cestu a nevrátil se do tří let, pak je možný nový sňatek. Ovšem v případě, že od něj obdrží dopis, musí čekat další tři roky. Pokud se znovu provdala, předchozí manžel neměl na ni žádné nároky, ale překvapivě ani na děti, které se uplynutím lhůty dostávají do výhradní moci matky.¹⁹⁶

190 Ekl. c. II, 11.

191 FRESHFIELD, 1927, str. 13, III, 3; Ekl. c. II, 15.

192 Ekl. c. II, 15; FRESHFIELD, 1927, str. 88, III, 2.

193 Ekl. c. II, 15.

194 Ekl. c. II, 14.

195 Ekl. App. c. VI, 4.

196 FRESHFIELD, 1927, str. 135, XIX, 3 a násl.

Rozvod z jiných důvodů zákon nedovoluje, nicméně vzhledem k, byť oslabenému, principu *affectio maritalis* manželství zanikne pravděpodobně i v případě zapuzení z jiného důvodu. To má ovšem za následek řadu právních následků, hlavně majetkového charakteru. Především ten, kdo se dopustí takového jednání nemá nárok na žádné majetkové vyrovnání, které je obvyklé při rozvodu ze zákonných důvodů, dále obvykle je původce nezákonného rozvodu ještě stížen povinností vyplatit postižené straně určité odškodnění.¹⁹⁷ Přesto právní následky manželství patrně přetrvávají, v době nutného církevního obřadu je potom nemožné uzavřít další sňatek, podobně z hlediska práva civilního.

2.4 *Concubinatus*

Concubinatus, tedy soužití dvou svobodných osob bez vůle stát se manželi je stále ještě společností i církví tolerovaný vztah, který není stíhán jako *stuprum*. Nejstarší edice *Ekloge* ho neupravuje, resp. *concubinatum* v podstatě neumožňuje až na výjimečné situace. Jak už bylo řečeno, pokud je žena, statutem svobodná, uvedena do domu muže, kde s ním žije a spravuje jeho domácnost, je takové soužití nevyvratitelně považováno za manželství, pokud neexistují překážky sňatku.¹⁹⁸ Dochází tady k narušení principu, že manželství může založit pouze souhlas na základě principu *affectio maritalis*. Vzhledem k náboženským okolnostem a samotnému pohledu na instituci manželství, která v této době již rozhodně není považována za čistě soukromou záležitost dvou rodin, je *concubinatus* krajně nežádoucí a je maximální snaha přimět jednotlivce, a ženy především, k životu ve spořádaném manželství se všemi jeho právními následky.

Nicméně pozdější edice *Ekloge concubinatum* upravují alespoň okrajově, jako vztah striktně monogamní, který vylučuje manželství stejně jako manželství vylučuje paralelně existující *concubinatum*.¹⁹⁹ Přičemž obsahuje řadu ustanovení, která striktně

197 FRESHFIELD, 1927, str. 131, XVIII, 6; Ekl. c. II, 9.

198 Ekl. c. II, 9.

199 FRESHFIELD, 1927, str. 132, XXVIII, 12.

preferují manželské potomky a velice omezují možnost zanechat konkubíně, případně dětem která porodí, majetek v rámci dědictví v testamentární i intestátní posloupnosti. Pokud má muž děti z manželství, které předcházelo *concubinatus*, ovšem manželka již nežije, tehdy může konkubína a její děti zdědit velice omezenou částku, jejíž horní hranice je pevně stanovena bez ohledu na majetek otce. Za předpokladu že muž nemá ani manželku ani děti, tehdy může naložit se svým majetkem podle svých představ bez omezení, kromě skutečnosti, že musí zanechat zákonný podíl ascendentům pokud ti ještě žijí.²⁰⁰

Děti konkubíny jsou zásadně nemanželské, jsou v moci matky a s otcem je nepojí žádné kromě pokrevního příbuzenství, otec jim není povinen žádnou podporou. Po otci intestátně zásadně nedědí, kromě situace, kdy ten nemá žádné manželské potomky, nicméně i tak je částka, kterou mohou zdědit silně omezena.²⁰¹

3 Zakon sudnyj ljudem

3.1 Vznik a struktura zákoníku

V 9. století našeho letopočtu dochází k opětovnému rozmachu Byzantské říše, k vzestupu vzdělanosti a mimo jiné i k razantnímu nárůstu misijní činnosti, především v době Fótiova patriarchátu.^{xviii} V této době vniká i řada slovanských státních útvarů, které postupně přijímají křesťanství. Jedná se o období antagonismu mezi Západem a

200 FRESHFIELD, 1927, str. 132, XXVIII, 10.

201 FRESHFIELD, 1927, str. 132, XXVIII, 11.

Východem, se kterým se pojí i mocenské boje a snahy připoutávat k sobě nově christianizovaná území. Knížata Rostislav a Svatopluk pak, poté co byli odmítnuti Římem, vyslali k byzantskému císaři Michalovi III. poselstvo se žádostí o biskupa a kněží, dostatečně znalé teologie.^{xix} Především se ovšem jednalo o snahu získat nezávislost na pasovském biskupství, pod jehož pravomoc tehdy tato oblast spadala. Na Moravu nebyl vyslán biskup, ale dva neobyčejně vzdělaní diplomaté, bratři Konstantin (Cyril), žák Fótiův, a Metoděj.²⁰² Ti přinášejí nejen východní náboženský vliv, ale i tamější právní systém a nové písmo. Moravská mise, přes své krátké trvání v letech 863 - 886, zanechává zde nejen řadu významných literárních památek, ale i nezanedbatelné památky právní. Jejich tvůrcem je s nejvyšší pravděpodobností Metoděj, jenž měl za sebou významnou administrativní praxi při správě oblasti u řeky Strymón, která byla osídlena Slovy. Metoděj byl i neobyčejně schopným překladatelem, díky čemuž se mu podařilo vytvořit i novou právní terminologii. Mezi velkomoravské právní památky řadíme, *Nomokánon* jehož vzorem byla sbírka církevního práva cařihradského patriarchy Jana Scholastika, *Metodějovu adhortaci k soudcům-knížatům*, a pro nás, vzhledem ke svému přímému římskoprávnímu předchůdci nejvýznamnější *Zakon sudnyj ljudem*.²⁰³

Zakon sudnyj ljudem (dále *Zakon*), tj. Soudní zákon pro laiky, byl sestaven především podle *Ekloge*.²⁰⁴ Nejedná se o pouhý překlad, ale o výběr z této příručky, přizpůsobený moravskému prostředí. Pro *Zakon* je příznačná především humanizace trestů.²⁰⁵ Jedná se o náhradu mrzačících a smrtících trestů tresty církevními, především mnohaletým pokáním (půstem). Originál *Zakona* byl nepochybně psán hlaholicí, text samotný se dochoval až ze 13. století, rekonstruován byl na základě *Ekloge* a rukopisné tradice.²⁰⁶ *Zakon* není systematický ani úplný. Pravděpodobně se jednalo pouze o pomůcku, která sloužila jako podpůrný pramen již existujícího právního řádu.²⁰⁷ Upravuje otázky procesněprávní, především svědectví, církevní azyl, zakazuje právní svépomoc. Dále se pak zabývá právem hmotným, stanoví tresty pro ty, kdo konají

202 DOSTÁLOVÁ, str. 62.

203 DOSTÁLOVÁ, str. 64.

204 ADAMOVÁ, 2000, str. 7.

205 DOSTÁLOVÁ, str. 64, 65.

206 VAŠICA 1996, str. 84-86.

207 VAŠICA 1996, str. 82.

pohanské oběti, upravuje některé otázky manželského práva, některé sexuální a jiné trestné činy, činy páchané otroky, rozdělení kořisti. *Zakon* obsahuje na rozdíl *od Ekloge* tři další stati, v přejatých částech je řada změn a dodatků.²⁰⁸

Většina statí je převzata z II. a XII. titulu *Ekloge*. Specifikem tohoto zákoníku je skutečnost, že delikty jím stíhané soudí laici. Kněží na takových soudech neměli žádnou účast, ale soudci ukládají především církevní tresty, nad jejichž výkonem měla církev dozor. Tyto tresty jsou obvykle relativně určité, výjimečně absolutně určité, bližší určení např. délky pokání je často ponecháno na biskupovi, pod jehož pravomoc provinilec spadá.²⁰⁹ Trestem je obvykle pokání, které probíhalo podle určeného scénáře ve čtyřech stupních, kdy postupně je provinilci umožňována účast na některých částech mše, ovšem přijímání až po uplynutí trestu.²¹⁰

3.2 Manželství podle díla *Zakon sudnyj ljudem*

Minimální věk pro vstup do manželství na straně ženy je 13 let, pro sňatek je nezbytný souhlas snoubenců a rodičů.²¹¹ Zakázána je bigamie, která je trestána vcelku přísně nejen nuceným rozloučením pozdějšího manželství a nelegitimitou potomků z něho vzešlých, ale i bitím a sedmiletým pokáním.²¹² Velice přísně je trestán styk s dívkou zasnoubenou s jiným, je zde jako výjimka ponechán trest uřezání nosu, v *Ekloge* obvyklý pro většinu forem sexuálních deliktů, v *Zakoně* jinde nahrazen sedmiletým nebo patnáctiletým pokáním.²¹³

3.2.1 Překážky sňatku

208 VAŠICA 1996, str. 85, 199.
209 VAŠICA 1996, str. 81, 83.
210 Více viz VAŠICA 1996, str. 206.
211 ZL 10; ZL 8.
212 ZL 13.
213 ZL 11.

V řadě případů, kdy *Ekloge* stanoví neplatnost manželství pro překážku spirituálního příbuzenství, *Zakon* ponechává manželství v platnosti, pravděpodobně z důvodu častého výskytu takových svazků. Jedná se o manželství s matkou kmotřence či s kmotřenkou, kdy následuje patnáctileté pokání.²¹⁴ Pokrevní příbuzenství má za následek neplatnost manželství vždy, ovšem přísné tresty, které pro takový delikt zavádí *Ekloge*, tj. trest smrti nebo uřezání nosu, *Zakon* nezná, pravděpodobně opět pro častý výskyt takových sňatků.²¹⁵

3.2.2 Vznik manželství

Pro vznik manželství je nezbytný souhlas rodičů nevěsty a snoubence, o souhlasu snoubenky není možné přesně rozhodnout vzhledem k minimalistické formě jednotlivých ustanovení.²¹⁶ Princip *affectio maritalis* je podle všeho plně respektován, i když je omezen církevními a obyčejovými prepisy. Proto v případě sňatku jemuž brání překážka, nepůsobící neplatnost sňatku od počátku jako je např. spirituální příbuzenství, mohou církevní sankce v podobě pokání nastoupit až v situaci, kdy se manželé sami rozhodnou pro rozloučení manželství, takové manželství nemůže být ukončeno mocí kněží či jiných osob, ale pouze rozhodnutím manželů.²¹⁷

3.2.3 Zánik manželství

Zakon omezuje rozloučení manželství a to přísněji než *Ekloge*. Důvody rozloučení manželství jsou stanoveny ve stati 30A nazvané Pře manželů, která vychází z titulu II. Kap. 12 – 13 *Ekloge*.

214 ZL 7.

215 ZL 12.

216 ZL 8.

217 ZL 11; VAŠICA 1996, str. 216, pozn. č. 4.

Důvody pro zapuzení ze strany muže je cizoložství ženy. Dále pak jsou důvody pro oba stejné, tj. pouze prokázané úklady o život ze strany manželky nebo manžela, nebo pokud manžel či manželka o takových úkladech ze strany jiných osob věděl a neoznámil je druhému manželovi, a dále malomocenství v průběhu manželství.²¹⁸

Společným důvodem je potom upadnutí do zlé nemoci před fyzickou konzumací sňatku, toto ustanovení se odchyľuje od *Ekloge*. O jakou nemoc se jednalo není zřejmé, nicméně jednalo se pravděpodobně o impotenci nebo šílenství.²¹⁹ Cizoložství ve smyslu *adulterii* je tedy důvodem rozvodu pouze ze strany muže, v souladu s evangeliem, nicméně činem stíhaným světskou mocí je v případě muže i ženy, stejně tak smilstvo. Ženatý muž je stíhán i pro styk se svojí otrokyní, svobodný či ženatý potom za styk s vdanou ženou, cizí otrokyní, s dívkou mladší třinácti let, s dívkou bez souhlasu jejích rodičů, apod.²²⁰

Závěr

Předmětem diplomové práce bylo nastínit vývoj manželského práva v poklasickém období, konkrétně především srovnáním úpravy manželského práva v zákoníku *CIC* a právní příručce *Ekloge*, a dále zmínění ohlasu, který zaznamenala *Ekloge* v oblasti Velké Moravy.

Výsledkem práce je především zjištění, že *CIC* si po dlouhou dobu udržel primát

218 ZL 30a.

219 VAŠICA 1996, str. 86, 212.

220 ZL 4; ZL 6; ZL 8 a násl.

i v právu rodinném a manželském. Ačkoliv autoři dalších právních publikací měli tendence přizpůsobit tyto aktuálnímu právnímu stavu, který zasahuje především nová úloha a sílicí vliv církevního práva, které je do nových právních příruček včleňováno, přesto se vždy obracejí k ideálnímu zákoníku v podobě *CIC* jako k základnímu pramenu, který ztělesňuje vzor poklasického římského práva.

Jakkoli práce upravuje pouze relativně omezený časový úsek, přesto *CIC* umožňuje nahlédnout i do práva klasického díky *Digestis*, následně pozdější edice *Ekloge* naopak zasahují až do práva vrcholně středověkého. Práce zpracovává prameny v podobě *CIC* a dvou edicí *Ekloge*, další právní památku jsou prozkoumány jen omezeně, stejně tak jako právo církevní.

V budoucnu by bylo na místě postihnout vývoj manželského práva uceleně od dob nejstarších známých pramenů, tj. postihnout i právo předklasické a s ním zásadní pramen, kterým je *Lex Duodecim Tabularum*. Do budoucna by bylo přínosné důkladně prozkoumat i další dobové právní památky v podobě písemných památek soudních sporů, svatební smlouvy apod., stejně tak jako církevnímu právu, především závěrům přijatých jednotlivými koncily.

Seznam zkratk

App.	Appendix
CIC	Corpus Iuris Civilis
Cod. Theod.	Codex Theodosianus
C	Codex Iustinianus
D	Digesta seu Pandectae

Ekl.	Ekloge
Gai	Gaius
Inst.	Institutiones Iustiniani
Nov.	Novellae
Zakon	Zakon sudnyj ljudem
ZL	Zakon sudnyj ljudem

Seznam literatury

Prameny

ATHENS. National Library, No. 1374. From Divrovouni.

Corpus iuris civilis, Vol. Primum, Institutiones. Digesta. Recognovit Paulus Krueger, Theodorus Mommsen. Retractavit Paulus Krueger. Editio stereotypa quinta decima. Berolini : Weidmannos, 1928. 959 s.

Corpus iuris civilis. Vol. Secundum, Codex Iustinianus : Recognovit et retractavit Paulus Krueger. Paul Krueger. Editio stereotypo decimo : Berolini : Weidmannos, 1929. 516 s.

Corpus iuris civilis. Vol. Tertium, Novellae : recognovit Rudolfus Schoell. (Opus Schoellii morte interceptum, absolvit Guilelmus Kroll). Berolini : Weidmannos, 1895. 310 s.

OXFORD. Bodley's Library, MS Roe, 18. From Chalcis.

PARIS. Bibliothèque Nationale, Paris Gr. 1788, fol. 3-139; 1391, fol. 179-210; 1751, fol. 19; 1384, fol. 79-95, 104, 148-155.

Zakon Sudnyj ljudem : kratkoj redakcii : podgot. k pečati M.N. Tichomirov, L.V. Milov . M.N. Tichomirov. 1. izdanie. Moskva : Izdat. Akad. nauk SSSR, 1961. 177 s.

Zakon Sudnyj ljudem prostrannoj i svodnoj redakcii : Podgotovili k pečati Michail Nikolajevič Tichomirov, L.V. Milov. M.N. Tichomirov. 1. izdanie. Moskva : Izdat. Akad. nauk SSSR, 1961. 284 s.

Překlady

BLAHO, Peter. *Justiniánske Inštitúcie*. 1. vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r. o., 2000. 439 s. ISBN 80-88715-80-6.

BLUME, Fred H.. *Annotated Justinian Code* [online]. Second Edition. Edited by Timothy Kearley, c2009 [cit. 2009-11-18]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://uwacadweb.uwyo.edu/blume&justinian/default.asp>>.

Constitution Society. *THE CIVIL LAW* [online]. Translation by S.P. Scott. 2002/06/19 , 2008/10/4 [cit. 2009-09-28]. Digest (Pandects) Books; Code (Codex) Books; New Constitutions (Novels) Collections; Twelve Tables; Institutes of Gaius; Rules of Ulpian; Opinions of Paulus; Institutes. Stránky v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.constitution.org/sps/sps.htm>>.

FRESHFIELD, Edwin Hanson. *A manual of Roman law, the Ecloga : published by the emperors Leo III and Constante V of Isauria at Constantinople A.D. 726, rendered into English by Edwin Hanson Freshfield, M.A.* 1st edition. Edwin Hanson Freshfield. Cambridge [Cambridgeshire] : University Press, 1926. 151 s.

FRESHFIELD, Edwin Hanson. *A manual of later Roman law, the Ecloga ad Procheiron mutata : founded upon the Ecloga of Leo III and Constantine V of Isauria, and on the Procheiros nomos of Basil I, of Macedonia, including the Rhodian maritime law edited in 1166 A.D.* 1st edition. Cambridge : Printed at the University Press, 1927. 231 s.

GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách : (Institutiones)*. Jaromír Kincl. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova, 1981. 274 s.

KOPTEV, Alexandr, LASSARD, Yves. *The Roman Law Library* [online]. [2005] , 1/28 2010 [cit. 2009-09-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.justinien.net>>.

LIVIUS, Titus. *Dějiny římské od založení Města*. Translation Pavel Kucharský a Čestmír Vránek. Praha : Svoboda, 1971. 500 s. Antická knihovna; sv. 11.

MEYENDORFF, John. *Marriage: an Orthodox perspective*. 3rd rev. edition. [s.l.] : St Vladimir's Seminary Press, 1984. 131 s. ISBN 0913836052.

PROCOPIUS, Caesariensis. *The secret history* : translated with an introduction by G. A. Williamson. G. A. Williamson. 1st reprinted edition. Harmondsworth (Middlesex) : Penguin Books, 1969. 204 s. Penguin classics.

TACITUS. *Letopisy*. Přeložil Antonín Minařík. 3. přeprac. vyd. Praha : Svoboda, 1975. 554 s. Antická knihovna; sv. 27.

The Digest of Justinian. : translation edited by Alan Watson. Alan Watson. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1998. 2 sv. (940, 960 s.). ISBN 0-8122-1636-9.

Sekundární literatura

ADAMOVIČ, Karolína. *Prameny k dějinám práva v českých zemích 1*. 2. přeprac. vyd. V Plzni : Západočeská univerzita, Právnická fakulta, 2000. 197 s. ISBN 80-7082-674-6

.

ARJAVA, Antti. *Women and law in late antiquity*. 1st edition. New York : Oxford University Press, 1996. 344s. ISBN 0-19-815233-7.

BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie Římského práva*. 2. přeprac. vyd. Praha : Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X.

BAUMAN, Richard A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1st edition. London : Routledge, 1996. 241 s. ISBN 80415113755.

BERGER, Adolf. *Encyclopedic dictionary of Roman law*. 7th edition. Clark, New Jersey : The Lawbook Exchange, Ltd., 2008. 796 s. ISBN 1-58477-142-9.

DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1990. 415 s.

EVANS, James Allan. *De imperatoribus romanis : An Online Encyclopedia of Roman Emperors* [online]. James Allan Evans, c1999 , 23 June 1999 [cit. 2009-11-22]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.roman-emperors.org/justinii.htm>>.

FRIER, Bruce W., MCGINN, Thomas A. *Casebook on Roman Family Law*. 1st edition. New York : Oxford University Press, Inc., 2003. 529 s. ISBN 0-19-516185-8.

GARDNER, Jane, F. *Being a Roman Citizen*. 1st edition. London : Routledge, 1993. 253 s. ISBN 0-415-0015-40.

GARDNER, Jane F. *Family and familia in Roman law and life*. Oxford : Oxford University Press, 1998. 305 s. ISBN 0-19-815217-5.

GARLAND, Lynda, et al. *Byzantine women : varieties of experience 800-1200*. Lynda Garland. London : Ashgate Publishing, Ltd., 2006. 226 s. ISBN 9780754657378.

GARLAND, Lynda . *Byzantine Empresses : Women and Power in Byzantium*, Ad 527-

1204. [s.l.] : Routledge, 1999. 343 s. ISBN 0-415-14688-7.

GEANAKOPOLOS, Deno John. *Byzantium : Church, Society and Civilization Seen through Contemporary Eyes*. 1st edition. Chicago : Univ. of Chicago Pr., 1984. 485 s. ISBN 0-226-28460-3.

GREENIDGE, A. H. J. *Infamia Its Place in Roman Public and Private Law*. [s.l.] : Kessinger Publishing, 2005. 228 s. ISBN 141791243X.

GROUT, James. *Encyclopaedia Romana* [online]. c1997-2010 , January 13, 2010 [cit. 2010-01-19]. Dostupný z WWW: <http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/index.html>.

HALSALL, Paul. *Internet Medieval Sourcebook* [online]. 1996 , Dec 10 22, 2006 [cit. 2009-12-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.fordham.edu/halsall/sbook.html>>.

HARRISON, Frederic. *Byzantine history in the early Middle Ages* (1900). The rede lecture 1900. London : MacMillan, 63 s. [cit. 2009-12-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.archive.org/details/byzantinehistory00harruoft>>.

IEncyklopedie.cz [online]. [cit. 2009-11-16]. Text v češtině . Dostupný z WWW: <<http://www.iencyklopedie.cz>>.

KAZHDAN, Alexander P., et al. *The Oxford english dictionary of Byzantium* . 1st edition. New York : Oxford University Press, 1991. 3 sv. (728, 745, 759 s.). ISBN 0-19-504652-8 .

KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. doplň.

přepřac. vyd. Praha : C. H. Beck, 1995. 386 s. Právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1.

LAIYOU, Angeliki E., et al. *THE ECONOMIC HISTORY OF BYZANTIUM : From the Seventh through the Fifteenth Century*. 1st edition. Washington, D.C : Dumbarton Oaks, c2002. 1202 s. ISBN 0-88402-288-9.

MAC CHOMBAICH DE COLQUHOUN, Patrick. *A summary of the Roman civil law : illustrated by commentaries on and parallels from the Mosaic, Canon, Mohammedan, English and foreign law : with an appendix, map, and general index*. London : V. and R. Stevens and Sons, 1849.

MALÝ, Karel, et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepřac. vyd. Praha : Linde, 2003. 673 s. ISBN 80-7201-433-1.

MEIER, Mischa. *Justinián : život a vláda východořímského císaře*. Vlastimil Drbal. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2009. 187 s. Pro Oriente : dědictví křesťanského východu ; sv. 3. ISBN 978-80-86818-88-7.

PROKOPIOS Z KAISAREIE. *Opera Omnia : vol. 3. 1, Historia quae dicitur arcana* . Recognovit Jacobus Haury. Lipsiae : B.G. Teubneri, 1906. 186 s. Bibliotheca scriptorum graecorum et romanorum Teubneriana; sv. 144.

SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1997. 116 s. ISBN 80-7179-123-7.

SKŘEJPEK, Michal. *Prameny Římského práva : Fontes Iuris Romanis*. 2. vyd. Praha : LexisNexis CZ, 2004. 375 s. ISBN 80-86199-89-4.

SKŘEJPEK, Michal, FALADA, David, KUKLÍK, Jan. *Exegesis: výklad právních textů*. 1. vyd. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. 79 s. ISBN 80-86898-09-1.

SPALDING, Tim. *Ancient Library* [online]. April 4, 2005 [cit. 2010-01-26]. Stránky v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.ancientlibrary.com/index.php>>.

SVOBODA, Ludvík, et al. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. Praha : Academia, 1973. 741 s.

THAYER, Bill. William Smith, D.C.L., LL.D.: *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, John Murray, London, 1875. [online]. 14 Jun 09 [cit. 2009-11-16]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA/home.html>>

VRANA, Vladimír. *Matrimonium v římskom práve : Vývoj manželského práva od najstarších čias do Justiniána*. 1. vyd. Košice : Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2001. 148 s. ISBN 80-7097-473-7.

VAŠICA, Josef. *Literární památky epochy velkomoravské 863-885*. Zde Hauptová . Praha : Vyšehrad , 1996. 340 s. Studium; sv. 94. ISBN 80-7021-169-5.

ZÁSTĚROVÁ, Bohumila, et al. *Dějiny Byzance* . 1. vyd. Praha : Academia, 1992. 529 s. ISBN 80-200-0454-8.

Články

ANGOLD, Michael. Church and Society: Iconoclasm and After. In HALDON, John.

The social history of Byzantium. 1st edition. Chichester : Wiley-Blackwell, 2009. s. 233-257. ISBN 978-1-4051-32.

BĚLOVSKÝ, Petr. Příbuzenství jako překážka manželství. *Články (full-text) o římském právu a antice* [online]. [cit. 2009-11-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.prf.cuni.cz/intervalla/fulltext/impedimenta.doc>>.

BĚLOVSKÝ, P. Propuštěnci a jejich milenky podle římského práva. *Ius Romanum, Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Sestavila Kamila Bubelová. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 43 – 50. ISBN 80-244-0582-2.

DOSSEY, Leslie. Wife Beating and Manliness in Late Antiquity. *Past & Present*, DOI 10.1093/pastj/gtn003. Vol. 199, pp 3-40. [online]. May 1, 2008 [cit. 2009-12-25]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://past.oxfordjournals.org>>.

EVANS-GRUBBS, Judith. Abduction Marriage in Antiquity: A Law of Constantine (CTh IX. 24. I) and Its Social Context. *The Journal of Roman Studies*, Vol. 79 (1989), pp. 59-83. Society for the Promotion of Roman Studies. [online]. [cit. 2009-12-07]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/301181>>.

EVANS, J. A. S.. The Dates of the *Anecdota* and the *de Aedificiis* of Procopius. *Classical Philology*, Vol. 64, No. 1 (Jan., 1969), pp. 29-30. The University of Chicago Press [online]. [cit. 2009-12-07]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/268008>>.

HALDON, John. Towards a Social History of Byzantium. In HALDON, John. *The social history of Byzantium*. 1st edition. Chichester : Wiley-Blackwell, 2009. s. 1-31.

ISBN 978-1-4051-32.

HONORÉ, A. M., JUSTINIAN. Some Constitutions Composed by Justinian. *The Journal of Roman Studies*, Vol. 65 (1975), pp. 107-123. Society for the Promotion of Roman Studies. [online]. [cit. 2009-12-07]. Text v angličtině. Dostupný z WWW:<<http://www.jstor.org/stable/370066>>.

HERRIN, Judith. The Imperial Feminine in Byzantium. *Past & Present*, No. 169 (Nov., 2000), pp. 3-35, Oxford University Press on behalf of The Past and Present Society. [online]. [cit. 2009-12-07]. Text v angličtině. Dostupný z WWW:<<http://www.jstor.org/stable/651262>>.

JAMES, Liz. Men, Women, Eunuchs: Gender, Sex, and Power. In HALDON, John. *The social history of Byzantium*. 1st edition. Chichester : Wiley-Blackwell, 2009. s. 31-51. ISBN 978-1-4051-32.

KAZHDAN, Alexander P. Women at Home. *Dumbarton Oaks Papers* [online]. 1998, vol. 52 [cit. 2009-12-18], s. 1-17. Dostupný z WWW:<<http://www.jstor.org/stable/1291775>>.

KUBÍNKOVÁ, Lucie. Ius vitae necisque. *Články (full-text) o římském právu a antice* [online]. [cit. 2009-11-17]. Dostupný z WWW:<<http://www.prf.cuni.cz/intervalla/fulltext/iusvitae.doc>>.

KUBÍNKOVÁ, Lucie. Propuštěnka v římském právu a společnosti. *Články (full-text) o římském právu a antice* [online]. [cit. 2009-11-17]. Dostupný z WWW:<<http://www.prf.cuni.cz/intervalla/fulltext/libertinus.doc>>.

KUČERA, Milan. Donationes inter virum et uxorem . *Články (full-text) o římském právu a antice* [online]. [cit. 2009-11-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.prf.cuni.cz/intervalla/fulltext/donatio.doc>>.

LAIYOU, Angeliki E. Family Structure and the Transmission of Property. In HALDON, John. *The social history of Byzantium*. 1st edition. Chichester : Wiley-Blackwell, 2009. s. 51-76. ISBN 978-1-4051-32.

MEYENDORFF, John. Christian Marriage in Byzantium: The Canonical and Liturgical Tradition. *Dumbarton Oaks Paper* [online]. 1990, vol. 44 [cit. 2009-12-26], s. 99-107. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/1291620>>.

NGUYEN, Nghiem L. Roman Rape: An Overview of Roman Rape Laws from the Republican Period to Justinian's Reign. 13 Mich. J. *Gender & L.* 75 (2006-2007) [online]. 2006-2007, no. 13 [cit. 2010-01-25], s. 75-112. Dostupný z WWW: <<http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/mjg113&div=8&id=&page=>>>.

OIKONOMIDES, Nicolas. Leo VI's Legislation of 907 Forbidding Fourth Marriages: An Interpolation in the "Procheiros Nomos" (IV, 25-27). *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 30 (1976), pp. 173-193. Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University. [online]. [cit. 2009-12-07]. Text v angličtině. Dostupný z WWW:<<http://www.jstor.org/stable/1291394>>.

STOLTE, Bernard. The Social Function of the Law. In HALDON, John. *The social history of Byzantium*. 1st edition. Chichester : Wiley-Blackwell, 2009. s. 76-92. ISBN 978-1-4051-32.

VIKAN, Gary. Art and Marriage in Early Byzantium. *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 44 (1990), pp. 145-163. Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University. [online]. [cit. 2009-12-07]. Text v angličtině. Dostupný z WWW:<<http://www.jstor.org/stable/1291624>>.

Přílohy

Index

Gaius Institutiones

Gai 1, 92

Gai 1, 93

Gai 1, 94

Codex Theodosianus

Cod. Theod. 5, 17, 2

Cod. Theod. 5, 19, 1

Cod. Theod. 9, 24, 1, 2

Cod. Theod. 9, 25, 1

Cod. Theod. 16, 1

CIC

Digesta Iustiniani

D 1, 6, 6 Ulp.

D 3, 2, 1 Jul.

D 23, 1, 1 Florent.

D 23, 1, 4 Ulp.

D 23, 1, 5 Pomp..

D 23, 1, 6 Ulp.

D 23, 1, 7 Paul.

D 23, 1, 10 Ulp.

D 23, 1, 11 Jul.

D 23, 1, 12 Ulp.

D 23, 1, 13 Paul.

D 23, 1, 14 Modest.

D 23, 1, 15 Modest.

D 23, 2, 1 Modest.

D 23, 2, 2 Paul.

D 23, 2, 5 Pomp.

D 23, 2, 9 Ulp.

D 23, 2, 12 Ulp.

D 23, 2, 13 Ulp.

D 23, 2, 14 Paul.

D 23, 2, 14, 4 Paul.

D 23, 2, 15 Pap.

D 23, 2, 16, 2 Paul.

D 23, 2, 19 Marc.

D 23, 2, 20 Paul.

D 23, 2, 21 Ter.

D 23, 2, 24 Modest.

D 23, 2, 25 Modest.

D 23, 2, 27 Ulp.

D 23, 2, 28 Marc.

D 23, 2, 29 Ulp.

D 23, 2, 34 Pap.

D 23, 2, 36 Paul.

D 23, 2, 41 Marcell.

D 23, 2, 42 Modest.

D 23, 2, 43 Ulp.

D 23, 2, 44 Paul.

D 23, 2, 45 Ulp.

D 23, 2, 47 Paul.

D 23, 2, 50 Marcell.

D 23, 2, 66 Paul.

D 23, 2, 68 Paul.

D 23, 3, 7 Ulp

D 23, 3, 39 Ulp.

D 23, 3, 56 Paul

D 24, 1, 13, 1 Ulp.

D 24, 1, 32, 19 Ulp.

D 24, 1, 35 Ulp.

D 24, 1, 66, 1 Scæv.

D 24, 2, 2 Gai.

D 24, 2, 3 Paul.

D 24, 2, 6 Jul.

D 24, 2, 11 Ulp.

D 25, 3, 1 Ulp

D 25, 7, 1 Ulp.

D 25, 7, 2 Paul.

D 25, 7, 3 Marc.

D 38, 11, 1, 1 Ulp.

D 40, 2, 13 Ulp.

D 43, 30, 1 Ulp.

D 48, 5, 14, 3 Scaev

D 48, 5, 14, 8 Scaev

D 48, 5, 39 Modest.

D 48, 5, 44 Pap.

D 48, 9, 4 Marc.

D 48, 20, 5, 1 Ulp.

D 50, 1, 22 Paul.

D 50, 16, 46, 1 Ulp.

D 50, 17, 30 Ulp.

Institutiones Iustiniani

Inst. 1, 9, 1

Inst. 1, 10, 1

Inst. 1, 10, 6

Inst. 1, 10, 10

Inst. 1, 22

Inst. 2, 7, 3

Codex Iustinianus

C 1, 3, 52, 15

C 1, 3, 53

C 1, 4, 33

C 1, 9, 6

C 5, 1, 1

C 5, 1, 2

C 5, 1, 4

C 5, 1, 6

C 5, 2, 1

C 5, 3, 3

C 5, 4, 3

C 5, 4, 9

C 5, 4, 10

C 5, 4, 11

C 5, 4, 14

C 5, 4, 18

C 5, 4, 20

C 5, 4, 23

C 5, 4, 25

C 5, 4, 26

C 5, 5, 7

C 5, 7, 1

C 5, 17, 1 .

C 5, 17, 2

C 5, 17, 4

C 5, 17, 5

C 5, 17, 6

C 5, 17, 7

C 5, 17, 8

C 5, 17, 9

C 5, 17, 10

C 5, 17, 11

C 5, 17, 12

C 5, 26, 1

C 5, 27, 1

C 5, 60, 3

C 8, 51, 2

C 8, 51, 3

C 9, 11, 1

C 9, 13, 1

C 9, 13, 2

C 9, 13, 3b

C 14, 13, 1

C 14, 13, 3

Novellae Leges

Nov. 5, 2

Nov. 8

Nov. 12, 1

Nov. 12, 2.

Nov. 12, 3

Nov. 17, 14

Nov. 18, 11

Nov. 22

Nov. 22, 6

Nov. 22, 7

Nov. 22, 9

Nov. 22, 14

Nov. 22, 17

Nov. 22, 23

Nov. 22, 30

Nov. 22, 42

Nov. 51

Nov. 54, 1

Nov. 74, 4

Nov. 79, 3

Nov. 89, 15

Nov. 97

Nov. 117, 3

Nov. 117, 6

Nov. 117, 8

Nov. 117, 9

Nov. 117, 11

Nov. 117, 14

Nov. 127, 4

Nov. 134, 9

Nov. 134, 11

Nov. 153

Nov. 156

Ekloge

Ekl. c. I, 1

Ekl. c. I, 2

Ekl. c. I, 3

Ekl. c. I, 4

Ekl. c. II, 1

Ekl. c. II, 2

Ekl. c. II, 3

Ekl. c. II, 4

Ekl. c. II, 5

Ekl. c. II, 6

Ekl. c. II, 9

Ekl. c. II, 11

Ekl. c. II, 14

Ekl. c. II, 15

Ekl. c. VI

Ekl. c. VI, 3

Ekl. c. VI, 6

Ekl. c. VI, 13

Ekl. c. VIII, 3

Ekl. c. XVII, 24

Ekl. c. XVII, 25

Ekl. c. XVII, 33

Ekl. c. XVII, 34

Ekl. c. XVII, 35

Ekl. App. c. V, 1

Ekl. App. c. V, 2

Ekl. App. c. V, 4

Ekl. App. c.. VI, 4

Ecloga ad Procheiron mutata

I, 4

I, 9

I, 10

I, 11

I, 14

I, 16

I, 19

I, 21

III, 3

IV, 8

IV, 10

VIII, 27 – 30

XVIII, 6

XIX, 3

XIX, 4

XXII

XXIII, 3

XXVIII, 1

XXVIII, 3

XXVIII, 10

XXVIII, 11

XXVIII, 12

XXVIII, 14

XXVIII, 16

XXVIII, 18

Zakon sudnyj ljudem

ZL 4

ZL 6

ZL 7

ZL 8

ZL 10

ZL 11

ZL 12

ZL 13

ZL 30a

Marriage in Roman law

The purpose of the thesis is to analyse how marriage and the bonds of wedlock were regulated in the Post-classical period of Roman law, focusing especially on the roles of *the Corpus Iuris Civilis* and *the Ekloge*. The Roman law influence on the first source of law on the territory of Grand Moravia, *the Zakon sudnyj ljudem*, will also be considered. The aim is to compare these sources of law, describe the development of Roman law in this legal area and identify major differences in regulation.

The Introduction presents the basic terminology used in the thesis and lists the principal legal institutions.

The thesis consists of three main chapters, each dealing with one of the documents, its formation, structure, and the problem of authorship. In addition to the marriage and its dissolution, legal consequences in law of the marriage, concubinage, slave marriages in fact, and the impedimenta are discussed in great detail, the basics of the family law regulation and the problem of abduction marriages are discussed.

Chapter One examines the *Corpus Iuris Civilis*, chapter Two the *Ekloge*, chapter Three the *Zakon sudnyj ljudem*.

Conclusion summarizes the thesis purpose and produce, illustrates which institutions of Roman family law changed and which of them were stable from Classical period till High Middle Ages. The main aim of the thesis is to prove that *Corpus Iuris Civilis* was the most popular law-book, that it was standard and model act for all the later law-books. Influence of Eastern Orthodox Church on legislation of Eastern Roman Empire, especially canons adopted by a councils, is mentioned likewise. The thesis also refers which material and subject of Roman family law I would like to elaborate in the future. The thesis includes the special index of citations from the mentioned law-books and handbook at the end.

Klíčová slova

Římské právo rodinné/ Roman family law

Právní dějiny/ Legal History

Římská společnost/ Roman society

-
- i Čtvrté ekumenické biskupské shromáždění (r. 451), které svolal císař Marcián do města na maloasijské straně Bosporu, bylo zcela řízeno legáty papeže Lva I. Velikého. Koncil formuloval christologické dogma: "Všichni jednomyslně hlásáme jednoho a téhož Syna, našeho Pána Ježíše Krista, dokonalého v božství a dokonalého v lidství, ve dvou přirozenostech, nesmíšených a neproměněných, nerozdělených a neodlišných, které se setkávají v jedné osobě". Tím byly odmítnuty nauky nestoriánů a monofysitů jako bludné. Tento koncil neuznává starobylé církve východu: syrská, koptská, etiopská, indická, arménská a nestoriánská.
- ii SC z roku 52 n.l., které dovoľovalo zotročit svobodnou ženu, pakliže přes trojí varování pána otroka, s nímž žena udržovala milostný poměr, tento vztah nepřerušila.
- iii Prokopios z z Kaisareie (500 – 565?), autor děl Kniha o válkách a Tajná historie (někdy Anekdota). Tajná historie obsahuje podrobný, i když velmi zaujatý, popis života u dvora Justiniána a Theodóry.
- iv Vražda příbuzného – *parricidium* – není trestána jako běžná vražda, ale pachatel se postihuje zvláštním rituálním způsobem, kdy je zašit do koženého pytle se psem, kohoutem, hadem a opicí a následně vhozen do řeky či do moře.
- v Jedná se o obyvatelstvo původně svobodné, které se věnovalo zemědělství, v důsledku společenských změn ve venkovských oblastech, kdy otrokářská práce neměla dostatečné výnosy a bylo třeba zavést práci svobodného obyvatelstva zainteresovaného na výsledcích práce, kteří ovšem v důsledku hospodářské krize ve 3. století, tlaku na vyšší výnosy a pravidelný důchod ze strany velkostatkářů a s tím spojeného zvyšování nájemného byli postupně naprosto připoutáni k půdě a jejich status se mnoho nelišil od otroků, museli platit nájemné a navíc měli naturální povinnosti vůči majiteli půdy. Byli v postavení věcí v majetku majitele půdy kterou obdělávali, ačkoliv některá práva svobodných jim zůstala zachována. Nesměli svobodně nakládat vlastním majetkem, pod trestem zotročení nesměli opustit půdu, kterou obdělávali. Status *coloni* bylo možné nabýt narozením z rodičů *coloni*, dobrovolně (obvykle pro zchudlé rolníky), obděláváním cizí půdy déle než 30, apod.
- vi *Tempus lugendi*, někdy *vdovský rok*, ovšem vztahoval se nejen na vdovy, ale i na ženy rozvedené. Tyto měly zakázáno po dobu jednoho roku (původně 10 měsíců, později celých 12) uzavřít nový sňatek pod sankcí *infamiae*, propadnutí části majetku, omezení věna v dalším sňatku apod. Účelem bylo zabránit pochybnostem o případném otcovství dítěte z původního manželství (*turbatio sanguinis*), nicméně s povolením císaře nebo pokud ve lhůtě porodila, již nic novému sňatku nebránilo. Později se tyto sankce vztahovaly i na ženy, které v této lhůtě porodí bez ohledu na sňatek.
- vii Což je překvapivou výjimkou z principu, že římský občan nesmí být zotročen na území Říma, jedná se o *servitus poenae*, zotročení z trestu. Více viz. pozn. vi.
- viii Konstantin I. Veliký (?272 – 337), manželka Fausta. Vládl v letech 306 – 337, samostatně od 324. Zakladatel Konstantinopole 324, 313 vydal Edikt milánský
- ix Theodosius II., vládl v letech 408 – 450, usiloval o vytvoření jednotného zákoníku obsahující *leges ius*, původní záměr se nezdařil, k dispozici máme pouze sbírku císařských konstitucí, která měla navazovat na *Codex Gregorianus* a *Codex Hermogenianus*, publikován byl r. 438 n. l., závazný byl nejen ve východní, ale i v západní části říše, kde ve formě obyčejového práva přetval až do 11. st.
- x Iustinus II. Vládl v letech 565 – 578 n. l., byl synovec Justiniána, jeho manželkou byla Sofia, neteř Theodóry. Jako vládce proklamoval náboženskou toleranci, výrazně vylepšil státní finanční politiku, ukončil politiku uplácení nepřátel, následkem čehož byla válka s Persií a ztráta rozsáhlých území v Itálii. Iustinus následkem psychické choroby zešlehl a vzdal se vlády ve prospěch Sofie a Tiberia, kteří vládli jako spoluregenti až do r. 578, kdy Iustinus zemřel a Tiberius nastoupil jako císař Tiberius II. Constantinus.
- xi Leon III. Syrský (685 – 741), vládl v letech 717 - 741, podporoval ikonoklastické hnutí a jeho protiintelektuální tendence, údajný žhář konstantinopolské university. Jeho zásluhou je sekularizována velká část církevního majetku. Konstantin V. Kopronymos (718 – 775), vládl v letech 741 – 775. Pokračoval v ikonoklastické politice svého otce, má podíl na vydrancování Konstantinopole roku 743.
- xii Irena z Athén (752 – 803), manžel Leon IV. Chazar. Vládla jako regentka a následně jako spoluvladařka v letech 780 – 797, jako samostatná vladařka v letech 797 – 802. Dočasně obnovila

ikonodulství.

- xiii Theodóra (815 – po r. 867), byzantská císařovna, manželka Theofila. Po smrti Theofila, velkého zastánce ikonoklasmu, vládla v letech 842 – 855 jako regentka za nezletilého syna Michala III. Sama naopak prosazovala ikonodulii a roku 843 svolává koncil, který prosazuje definitivní vítězství ortodoxie.
- xiv Makedonská renesance, období vlády Makedonské dynastie v letech 867-1056, období zvýšeného zájmu o klasickou kulturu a vzdělanost.
- xv Epanagoge, správně *Eisagoge*, právní příručka vydaná císaři Basileem I., Leonem VI. a Alexandrem, pravděpodobně vyhlášená roku 886. Měla být jakýmsi úvodem k *Basilika* a měla nahradit *Ekloge*. Jejím základem byl *CIC*. Brzy po vyhlášení byla nahrazena dílem jménem *Procheiros nomos*. Na tvorbě se podílel mimo jiné i patriarcha Fótios. Formou je dílo blízké *Ekloge*. *Procheiros nomos*, dosl. Právní příručka, vydána pravděpodobně roku 907, měla sloužit především pro upřesnění a správnému výkladu *Epanagoge*, ale také je podstatně bližší *CIC*.
- xvi Konstantin VI. (771 – 797), samostatně vládl v letech 790 – 797, poté byl oslepen a následně zemřel. Jako jeho regentka a následně samostatná vladařka vládla jeho matka Irena, která ho později nechala sesadit.
- xvii Leon VI. Moudrý (866 – 912), vládl v letech 886 – 912. Jeho vychovatelem byl Fótios. Manželky: Theophano Martiniake, Eudokia Baiana, Zoe Zaoutzaina a Zoe Karbonopsina. Třetí a následující čtvrtý sňatek způsobily skandál a měly za následek nejen rozpory mezi církví a císařským dvorem, ale i snahu zasahovat ze strany Západorímské říše.
- xviii Fótios (820 – 891), Konstantinopolský patriarcha v letech 858 – 867. Jeden z nejvýznamnějších vzdělavců té doby, iniciátor mise na Velkou Moravu, učitel Konstantinův.
- xix Michal III. (840 – 867), byzantský císař, manžel Eudokie Dekapolitissy, samostatně vládl v letech 856 – 867. S jeho vládou jsou spojeni císař Bardas, bratr císařovny Theodóry, patriarcha Fótios a Konstantin a Metoděj, jeho žáci. Sám císař i Bardas byli zavražděni novým císařem Basileem I., který zakládá Makedonskou dynastii.